

HØIFJELLSKOMMISJONENS KJENNELSER

AV 13DE JULI 1934

EFTER HØIFJELLSLOVEN AV 8DE AUGUST 1908 § 2a

i

9DE GRENSEOPGANGSFELT
OG
10DE GRENSEOPGANGSFELT

OSLO
GRØNDAHL & SØNS BOKTRYKKERI
1934

Innholdsfortegnelse.

	Side
Rettsmote 13. juli 1934.	1
9de grenseoppgangsfelt.	
I. Innledning. Storskiftet i Tolga. Felttildeling. Almindelige bemerkninger om Tolgafeltene og om Østerdalsfeltene i det hele	2
II. Gangen i behandlingen av forretningen. Arkivundersøkelser. Kartmateriale. Inndelingsgrense spørsmål	5
III. Almindelig oversikt over feltets område. Rettsforholdene i de strekninger som støter til feltet	7
IV. Partene og deres påstander	10
V. Trekk av Tolgas historie.	
1. Bosetningen. Eiendomsforholdene i de bebyggede strøk	11
2. Skogen	15
3. Fjelltraktene	22
VI. Historiske opplysninger om almeningsforhold i Østerdalen i det 17de, 18de og 19de århundre. Særlig om embedsmessige uttalelser og forføininger	26
VII. Engeslåtter og engeslåtteeavgifter, bygsling av slåtter. Historiske opplysninger	36
VIII. Vingelens fjelltrakter.	
1. Almindelige opplysninger	43
2. Magnilsjøtrakten	48
3. Busjødalen og Gjeras dal	52
4. Londalen og Orvildalen med omgivelser. (Bratthøa ikke medregnet)	55
5. Bratthøa og Bratthødalen	59
IX. Langsfjellet med omgivelser	61
X. Os (Dalsbygdens) og Galågrendens fjelltrakter.	
1. Almindelige opplysninger	64
2. Vangrøftdalen med omgivelser	73
3. Dalbusjøtrakten	79
4. Kjurudalen	81
5. Traktene øst for Kjurudalen	86
XI. Prosedyren	89
XII. Høifjellskommisjonens bemerkninger	110
XIII. Konklusjon	149

10de grenseoppgangsfelt.

I. Innledning. Landbruksdepartementets saksanlegg mot F. Egeberg m. fl. Felttildeling	150
II. Gangen i behandlingen av forretningen. Arkivundersøkelser. Kartmateriale. Inndelingsgrense spørsmål	150
III. Oversikt over feltets område. Kommisjonens befaringer	152
IV. Partene og deres påstander	156
V. Almindelig opplysningsstoff. Henvisning til fremstillingen i 9de felt	157
VI. Bjørkkjeltrakten. Traktene omkring Sletthøa og nordover mot bygden i Tolga.	
1. Bjørkkjeltrakten	162
2. Traktene omkring Sletthøa og nordover mot bygden i Tolga	166
VII. Spekedalstrakten med tilgrensende strøk i Klettdalen, Rausjødalen og Storbekkiatet.	
1. Spekedalstrakten	175
2. Klettdalen	183
3. Rausjødalen	188
4. Storbekkiatet	192
VIII. Hodalens og Holøydalens fjell	194
IX. Prosedyren	200
X. Høifjellskommisjonens bemerkninger	211
XI. Konklusjon	218

Forkortelser.

T. R.: Høifjellskommisjonens trykte rettsbøker i 9de og 10de felt.

E. dok.: Dokumenter i sak Landbruksdepartementet mot F. Egeberg (fremlagt i 10de felt som dok.nr. 87).

År 1934 den 13. juli holdt kommisjonen rettsmøte på Hjerkinns høifjellshotell. Til stede var: formannen Grette, kommisjonens tidligere formann fylkesmann Ihlen, som ved kgl. res. av 5. januar 1934 er bemyndiget til å delta i behandlingen og påkjennelsen av 9de og 10de felt, gårdbrukerne Reimers og Øygarden og inspektør Sverdrup. Den siste er varmann for gårdbruker Bjøntegaard, som er ugild i de nevnte felter.

Behandlet blev:

9de felt.

Formannen fremla et av samtlige medlemmer vedtatt og idag underskrevet utkast til kjennelse etter høifjellslovens § 2 a. Det fremgår av dette utkast at spørsmålet om nogen del av grensestrøkene i feltet hører til statsalmenning i tilstøtende herreder forutsettes utsatt til senere avgjørelse, mens forretningen forøvrig påkjennes.

Erakket: Forretningen optas til påkjennelse, undtagen forsåvidt angår spørsmålet om nogen del av grensestrøkene i feltet hører til statsalmenning i tilstøtende herreder.

Overensstemmende med den i det fremlagte utkast inntatte konklusjon blev enstemmig kjennelse avsagt.

Den ikke påkjente del av forretningen blev derefter utsatt til rettsmøte på kommisjonens kontor i Oslo torsdag den 4. oktober kl. 12.

10de felt.

Da kommisjonens gjennomgåelse av forretningen nu er avsluttet, eraktes: Forretningen optas til påkjennelse.

Formannen fremla et av samtlige medlemmer vedtatt og idag underskrevet utkast til kjennelse etter høifjellslovens § 2 a.

Overensstemmende med den i utkastet inntatte konklusjon blev enstemmig kjennelse avsagt.

Retten hevet.

Sverre Grette.

Alfred Ihlen.

Otto Reimers.

Aslak Øygarden.

S. Sverdrup.

Kjennelse i 9de grenseopgangsfelt.

I. Innledning.

Storskiftet i Tolga. Felttildeling. Almendelige bemerkninger om Tolgafeltene og om Østerdalsfeltene i det hele.

Ved kgl. resolusjon av 14. oktober 1893 blev i henhold til utskiftningsloven av 13. mars 1882 § 104 nedsatt en storskiftekommissjon som skulde foreta utskiftning av «et utmarkssameie» på Glommas vestsida i Tolga med tilgrensende herreder i Hedmark fylke (dok. 77 side 5). Den 24. september 1906 blev storskiftet sluttet «med forbehold av det endnu gjenstående grenseopgangs- og opmerkingsarbeide» (dok. 77 s. 16). Under skiftets gang var det reist spørsmål om hvorvidt staten hadde eiendomsrett til nogen del av det område som var tatt under utskiftning. Storskiftekommissjonen traff imidlertid ikke nogen avgjørelse av dette spørsmål, og Landbruksdepartementet påanket av denne grunn forretningen til Høiesterett. Ved Høiesteretts dom av 27. juli 1912 blev utskiftningsforretningen kjent uefterrettelig fordi utskiftningsretten ikke hadde truffet avgjørelse av spørsmålet om statens eiendomsrett (dok. 78 og Rettst. 1912 s. 828). I september 1913 trådte så Storskiftekommissjonen påny sammen (dok. 31), og i rettsmøte den 1. mai 1916 (dok. 32) nedla staten en almindelig påstand om «at statsalmenningen begynner der hvor bygdens hjemraster motstøter». Denne påstand blev senere nærmere utformet (dok. 33), idet staten lot fremlegge et kart med en foreløbig inntegnet almenningsgrense (dok. 115) og en nærmere beskrivelse av almenningsgrensen (dok. 116). Likeoverfor statens almenningspåstand blev det fra de privatinteressertes side gjort gjeldende at hele det område som ligger innenfor Tolga på vestsiden av Glomma er i privat eie.

Før nogen avgjørelse var truffet av Storskiftekommissjonen i den tvist som således forelå mellom staten og de private, blev høifjellsstrekningene innenfor det område det her gjelder tildelt Høifjellskommissjonen som et nytt grenseopgangsfelt. Ved Justisdepartementets skrivelse av 9. juni 1917 (dok. 1) blev nemlig kommissjonen tildelt som nytt felt — 9de felt — «høifjellsstrekningene innen den del av Tolgen herred som ligger på Glommens vestsida». Som følge herav blev ved Storskiftekommissjonens kjennelse av 2. juli 1917 (dok. 123) den tvist som var satt i gang for Storskiftekommissjonen hevet og overført til behandling ved Høifjellskommissjonen i henhold til § 7 i høifjellsloven av 8. august 1908, jfr. lov nr. 3 av 4. mai 1917. I påvente av Høifjellskommissjonens avgjørelse har behandlingen av storskiftet senere vært stillet i bero.

Som allerede nevnt omfatter 9de grenseopgangsfelt høifjellsstrekningene i den del av Tolga herred — eller nu Tolga og Os herreder, jfr. nedenfor — som ligger på vestsiden av Glomma. Om nordgrensen for feltet blev det ved felttildelingen uttrykkelig bestemt at den skulde gå efter fylkesgrensen, således som denne var avsatt på de senest utgitte fylkeskarter. Ved denne formulering er gitt uttrykk for at feltet også omfatter en strekning som ved kgl. res. av 26. januar 1917 var besluttet overført fra Tolga herred i Hedmark til Røros herred (nu Røros landsogns herred) i Sør-Trøndelag fylke, men uten at den nye grense endnu var avlagt på det fylkeskart som forelå da feltgrensen blev bestemt i juni 1917 (jfr. dok. 200—201). Det strøk som var overført til Røros ved den nevnte resolusjon var på vestsiden av Glomma Galågrenden og en del av fjellet innenfor — nordvest for — denne grend, og fjellstrekningene i dette område ligger altså innenfor feltet (jfr. det som dok. 15 fremlagte kart hvor feltgrensen er inntegnet, og kartene dok. 292 og 294 som viser den nye fylkesgrense).

Hvad feltgrensen forøvrig angår, gjør man opmerksom på at nordvestgrensen for Os og Tolga (Tolga prestegjeld) fra Forelhogna til Rundhøgda (Nordre Gjersjøhøgda) er avlagt noget forskjellig på fylkeskartet og vedkommende rektangelkarter, og at dette var tilfellet også i 1917 da feltet blev tildelt kommisjonen. Efter den foreliggende bestemmelse om felttildelingen er det imidlertid fylkeskartets grense som er bestemmende for feltgrensen, jfr. også den innkallelse som er utferdiget (se bl. a. dok. 2). Spørsmålet om feltets utstrekning i dette grensestrøk er forøvrig bare et spørsmål om hvordan grensen mellom 9de felt og det tilstøtende 8de felt skal ansees bestemt.

Som før nevnt omfatter feltet efter Justisdepartementets skrivelse av 9. juni 1917 høifjellsstrekningene i Tolga og Os på vestsiden av Glomma. I anledning av den utformning som på denne måte var gitt av kommisjonens mandat tok statens advokat i sitt deduksjonsinnlegg av 31. januar 1921 (dok. 84) til orde for en endring i den oprinnelige bestemmelse om felttildelingen, idet han bl. a. uttalte:

«Som allerede nevnt omfatter det heromhandlede felt «høifjellsstrekningene innen den del av Tolgen, som ligger på Glommens vestside». Såvel av rektangelkartet som av de i Høifjellskommisjonens rettsbok for 1918 p. 22—27 inntatte befaringsbeskrivelser vil det imidlertid sees, at der innen den nevnte del av Tolgen ikke finnes særlig store sammenhengende partier av egentlig høifjell, idet der både i Kjurudalen, Vangrøftdalen (med Tverelvdalen og Snuddalen), Londalen og Magnildalen finnes løvskog meget langt op mot feltets yttergrenser i nord og vest og nokså høit opover dalsidene. Det offentliges påstand innskrenker sig da heller ikke til høifjellet alene, men omfatter også endel av de i høifjellet innskytende skogklædte dale. Med den foran nevnte begrensning i Høifjellskommisjonens mandat skulde denne imidlertid ikke ha kompetanse til i sin helhet å pådømme en så omfattende påstand, hvad der klarligvis vil være meget uheldig. Jeg tør derfor henstille til den ærede kommisjon å få denne formelle vanskelighet fjernet ved å søke feltet utvidet til å omfatte hele det område av Tolgen herred, som ligger på Glommens vestside».

Overensstemmende med hvad der således var bragt i forslag av statens advokat, henstillet kommisjonen i skrivelse til Justisdepartementet av 8. april 1921 (dok. 200) at ny felttildeling måtte bli utferdiget, og at denne måtte bli avfattet «således at enhver tvil utelukkes om kommisjonens kompetanse til å treffe avgjørelse angående statens påstand i dens fulle utstrekning». I skrivelse av 31. mai 1921 (dok. 201) meddelte derefter Justisdepartementet at departementet overensstemmende med en fra Landbruksdepartementet innhentet uttalelse hadde bestemt at 9de grenseopgangsfelt skulde omfatte «den på Glommas vestside liggende del av Tolga herred» og den på samme side av Glomma liggende strekning som ved kgl. res. av 26. januar 1917 var overført fra Tolga til Røros herred.

I skrivelse til Justisdepartementet av 11. juli 1923 (dok. 202) meddelte kommisjonen imidlertid at den efter en inngående drøftelse av spørsmålet om utstrekningen av kommisjonens kompetanse efter høifjellsloven var kommet til det resultat at forutsetningen for dens tidligere henvendelse til departementet om utvidelse av feltet sviktet. Herom blev det i skrivelsen bl. a. uttalt:

«Kommisjonens opfatning er den, at uttrykket «høifjellsstrekningene» i den oprinnelige felttildeling av 9. juni 1917 for 9de felt ikke begrenser kommisjonens stedlige kompetanse innen den del av Tolga, som ligger på Glommas vestside, videre enn det følger av selve loven, og at derfor sløfningen av ordet «høifjellsstrekningene» ikke vil kunne gi kommisjonen videregående kompetanse enn den allerede har.

Skulde høifjellsloven kunne forståes så, at ordningen av rettsforholdene med hensyn til almenningsgrunn, som ikke tillike kan karakteriseres som høifjellsgrunn, faller inn under kommisjonens virksomhet, vilde dens domsmyndighet bli langt videre enn man på noget hold under lovens tilblivelse har tenkt sig. Alene for 3die til og med 9de felt er ved felttildelingen uttrykkelig nevnt, at den gjelder «høifjellsstrekningene» eller «høifjellet» innen vedkommende områder, mens 1ste og 2net felt samt 10de til og med 19de felt er tildelt uten

sådan tilføielse og efter grenselinjer, som omfatter bygdeområder like ned til dalbunnen og sjøen og omslutter i enkelte felter bl. a. skogalmenninger under statens forvaltning. I denne siste gruppe av felter vilde kommisjonen således — om den efter høifjellsloven antokes å ha myndighet med hensyn til annet enn høifjellsgrunn — allerede nu være tillagt også den oppgave å avgrense efter lovens § 2 a statens skogalmenninger mot tilstøtende private grunneiendommer på alle kanter og være den kompetente domstol i saker efter lovens § 2 b jfr. § 7 vedkommende statens skogalmenninger. Men den opfatning av sin oppgave i disse felter har kommisjonen ikke hatt og man antar, at heller ikke de interesserte i feltene — ialfall ikke de privatinteresserte — eller de ordinære underdommere (jfr. lovens § 7) har forstått loven og innkallelsene til grenseoppgangsforretninger i feltene på den måte.

Kommisjonen vil her intet uttale om, hvor langt nedover i terrenget dens myndighet kan antages å strekke sig efter den av kommisjonen foran hevdede generelle forståelse av høifjellsloven. Det må bli gjenstand for konkret bedømmelse og rettslig avgjørelse i hvert enkelt tilfelle, hvor spørsmålet måtte opstå. Dette gjelder spesielt også 9de felt, for hvis vedkommende man heller ikke vil ha uttalt noget om kommisjonens kompetanse efter loven og den opprinnelige felttildeling innenfor de strekninger, som omfattes av statens påstand.

Som svar på denne henvendelse fra kommisjonen uttalte Justisdepartementet i skrivelse av 29. februar 1924 (dok. 203) at departementet efter nærmere overveielse ikke fant grunn til å fastholde den utvidelse av feltet som var bestemt ved skrivelsen av 31. mai 1921.

Ved bedømmelsen av spørsmålet om høifjellet innenfor det område det her gjelder, er statsalmenning eller ikke, er det nødvendig å ha for øie at det samme spørsmål foreligger for Høifjellskommisjonen til avgjørelse også for andre fjellstrekninger i Østerdalen enn vestfjellet i Tolga (og Os). Hvad Tolgas østfjell angår, har kommisjonen ved Justisdepartementets skrivelse av 17. april 1920 her fått tildelt et særskilt felt, 10de grenseoppgangsfelt. Dette felt omfatter de fjellstrekninger på østsiden av Glomma som ligger mellom Hodalen, Holøydalen og Orvdalen i nordøst og øst, Spekedalen i syd, Brydalen og Gammeldalen i vest og Glommas hoveddalføre i nordvest og nord. Feltet ligger for den største del i Tolga herred, men går også inn i Tynset og Øvre Rendal herreder.

I fjellstrekningene vest for Glomma er et 8de grenseoppgangsfelt tildelt kommisjonen ved Justisdepartementets skrivelse av 9. juni 1917 (og senere bestemmelser om utvidelse av det opprinnelige felt). Dette felt som også går inn i Opland og Sør-Trøndelag fylker, omfatter i Østerdalen — hvor feltets østgrense faller sammen med vestgrensen for 9de felt — høifjellsstrekningene i følgende herreder: Kvikne, Foldal (det som ligger nordenfor veien gjennom Foldalen og det som ligger østenfor veien fra Foldal kirke gjennom Atnedalen — den øvrige del av Foldal er lagt til 11te felt, ett av Gudbrandsdalsfeltene), Tynset og Alvdal på vestsiden av Glomma. Feltet omfatter også deler av Sollia, Stor-Elvdal og Øvre Rendal herreder. Av praktiske grunner er feltet behandlet i flere særskilte forretninger som for Østerdalens vedkommende er følgende: 3dje tillegg til 8de felt (omfattende høifjellet mellom Foldalen, veien fra Foldals kirke til Strømbuen, Atnedalen, Sollia, Hanestadgrend og Alvdal), Kviknes østfjell (Kvikne herred østenfor og nordenfor hovedveien), Kviknes vestfjell (Kvikne herred vestenfor og sønnenfor hovedveien), Tynsetforretningen (den til feltet hørende del av Tynset herred og den til feltet hørende del av Alvdal herred nordenfor veien fra Alvdal til Foldal) og Foldalsforretningen (den til feltet hørende del av Foldal herred). Av disse forretninger blev 3dje tillegg til 8de felt avgjort ved kommisjonens kjennelse av 11. september 1925. Da staten her hadde frafalt sin almenningspåstand, gikk kjennelsen ut på at fjellstrekningene innenfor dette område ikke for nogen del er statsalmenning. I de øvrige forretninger er kjennelse ennu ikke avsagt.

Av den oversikt som er gitt i det foregående vil sees at Høifjellskommisjonens felter

i Østerdalen foruten en strekning i Tolgas østfjell omfatter alt høifjell på vestsiden av Glomma fra Atnedalen i syd til grensen mellom Hedmark og Sør-Trøndelag fylker i nord. Bortsett fra de strekninger hvor statens almenningspåstand er frafalt og kjennelse alt er avsagt overensstemmende dermed — jfr. ovenfor — har kommisjonen å avgjøre om det finnes statsalmenning innenfor dette område, og i tilfelle hvor almenningsgrensen skal trekkes. Og man finner grunn til å fremheve at når denne avgjørelse skal treffes for hvert enkelt felts vedkommende, må de spørsmål som herved kommer i forgrunnen, i adskillig utstrekning sees under en videre synsvinkel enn begrensningen av det enkelte felt tilsynelatende kunde tilsi. De prinsipielle spørsmål som i de forskjellige Østerdalsfelter foreligger til bedømmelse, er nemlig for en stor del de samme, og det viser sig da også at prosedyren i de forskjellige felter og forretninger i det vesentlige har fulgt de samme almindelige linjer, likesom det materiale partene har fremlagt til belysning av de mere generelle spørsmål, også i adskillig utstrekning er det samme.

Hvad særskilt 9de og 10de felt — Tolgafeltene — angår, er det iøinespringende at de rettsspørsmål som behandlingen av disse felter frembyr, ikke vilde komme i det rette lys dersom hvert enkelt av feltene blev gjort til gjenstand for en isolert bedømmelse. Det er bygdene i Tolga prestegjeld — det tidligere Tolga herred som nu for nogen år siden er delt — som har brukt og fremdeles bruker den største del av det fjell som ligger innenfor disse to felter, og det trenger da ikke nærmere påvisning at en undersøkelse av rettsforholdene i disse fjellstrekninger i stor utstrekning må søke sine holdepunkter i almindelige opplysninger om disse bygder — forholdene idag og i tidligere tider — hvad enten det er østfjellet eller vestfjellet det er spørsmål om.

Det følger av det som her er nevnt at fremstillingen i flere av de almindelige avsnitt av kjennelsen i 9de felt i virkeligheten også må bli en del av premissene for kjennelsen i 10de felt — likesom den til dels vil ha Østerdalsfeltene i det hele for øie — og det vil derfor også være naturlig og hensiktsmessig at kjennelsene i 9de og 10de felt blir avsagt samtidig. I denne sammenheng gjør man forøvrig opmerksom på at kommisjonen i den følgende fremstilling tildels omtaler dokumenter som er fremlagt bare i 10de felt, men som kan gi almindelige bidrag til å belyse rettsforholdenes utvikling i Tolgafeltene i det hele. Under hensyn til den almindelige karakter av de historiske opplysninger som det her er spørsmål om, har man — for ikke ytterligere å øke den overordentlig omfattende dokumentasjon i 9de felt — ikke alltid funnet det påkrevet å foreta en formelig dokumentasjon av disse opplysninger i begge felter.

II. Gangen i behandlingen av forretningen. Arkivundersøkelser. Kartmateriale. Inndelingsgrensespørsmål.

Efter lovlig kunngjort innkallelse blev grenseoppgangsforretning i feltet innledet i rettsmøte i Tolga den 17. september 1917 (trykt rettsbok I s. 5). Samtidig blev iretteført to saker som tidligere hadde versert i Nord-Østerdal sorenskriveri, men som ved kjennelser avsagt av sorenskriveren var overført til videre behandling ved Høifjellskommisjonen: Johan Ryggjelten m. fl. mot Peder Åmo og de samme saksøkere mot Anton Nysted. Disse saker som gjaldt tvistigheter mellom opsittere i Os om rettsforholdene i en seterstrekning i Vangrøftdalen blev ved kommisjonens dommer av 20. april 1920 avvist som ikke hørende under Høifjellskommisjonens saklige kompetanse.

Hovedforretningen var efter iretteføringen utsatt for kommisjonen inntil kommisjonens arkivkonsulent sommeren 1920 hadde avgitt innberetning om resultatet av sine arkivundersøkelser. Efterat forretningen var overført på statens advokat — advokat Henrik Bergh — den 3. august 1920, blev den fremmet av ham ved deduksjonsinnlegg den 3. februar 1921 (dok. 84). For de privatinteresserte i feltet som har hatt fri sakførsel og oprinnelig var

representert av advokat Verdich Johansen og senere — fra 30. mars 1922 — av advokat Sam. Johnson, blev det første innlegg fremlagt den 14. september 1922 (dok. 151). Senere har prosedyren vært fortsatt med innlegg fra begge sider, 7 fra statens side — hvorav det siste er fremlagt 2. juni 1926 — og 9 for de private, det siste fremlagt 9. desember 1926. I rettsmøte den 9. desember 1926 blev forretningen som utprosedert overført på kommisjonen med sikte på påkjennelse idet den — av hensyn til kommisjonens selvstendige opplysningsplikt — dog ikke blev optatt til påkjennelse. På grunn av det påkjennelsesarbeide som forøvrig påhvilde kommisjonen, kunde det avsluttende arbeide med påkjennelsen av forretningen ikke påbegynnes før våren 1931.

Under behandlingen av feltet har forliksmegling ikke vært anstillet.

Vidneførsel er avholdt i Os i tiden 25.—29. juni 1918 (T. R. II s. 14 flg.), i Tolga 22. august 1919 (T. R. III s. 33 flg.), i Os 3.—6. juli 1924 (utrykt rettsbok) og i Tolga 7.—8. juli samme år (utrykt rettsbok). Befaringer er foretatt i tiden 26. juni —1. juli 1918 (T. R. II s. 22 flg.). Under arbeidet med å forberede påkjennelsen er dessuten interne befaringer foretatt i 1931, 1932 og 1933.

For samtlige Østerdalsfelter har systematiske arkivundersøkelser vært foretatt ved kommisjonens arkivkonsulent G. Tank. Forsåvidt 9de felt angår, har arkivkonsulenten avgitt en innberetning av 8. juni 1920 som med 224 bilag blev fremlagt den 3. februar 1921 (dok. 44—46). Med hensyn til opplysninger av mere generell art henviser denne innberetning i stor utstrekning til arkivkonsulentens innberetning av 30. november 1919 om rettsforholdene i 3dje tillegg til 8de felt. Avskrift av denne innberetning er fremlagt i 9de felt som dok. 49. Om kildene for det stoff som er medtatt i disse innberetninger, opplyser arkivkonsulenten at han har gjennomgått lens- og fogedregnskaper, tingbøker, pantebøker og andre rettsprotokoller samt statholderskapets protokoller, og at han er gått så langt fremover i tiden med sine undersøkelser som til omkring 1870. Siden innberetningen av 8. juni 1920 blev fremlagt, har han foretatt flere supplerende undersøkelser, se således dok. 168 (om en gjennomgåelse av Røros kobberverks arkiv). I adskillig utstrekning har kommisjonen også foretatt arkivundersøkelser uten direkte medvirkning av arkivkonsulenten.

Til å iverksette optagelse av særskilte karter har kommisjonen ikke funnet grunn. Som kartmateriale er brukt rektangelkartene 43 A (Røros), 38 C (Tynset), 42 B (Kvikne) og 37 D (Foldal). Disse karter (dok. 13—15 og dok. 292—293) bygger på nymålinger hvorav de eldste er fra 1880-årene. Ved siden av rektangelkartene har man brukt fylkeskartet (dok. 294) og kopier av en del originalmålinger, såvel de eldste (fra årene 1812—1825, dok. 295) som nymålingene (dok. 296). Fra partenes side er dessuten fremlagt en rekke kartavtrykk (dok. 19, 29, 115, 117, 153—165 og 266) — deriblandt kopier av de av Storskiftekommisjonen brukte originalkart (dok. 153—165) — til nærmere orientering med hensyn til de foreliggende opplysninger og til belysning av partenes påstander. Av karter eldre enn de foran nevnte foreligger bl. a. et situasjonskart fra 1797 over Tolgens kronskog (dok. 124).

Med hensyn til den formelle fremgangsmåte ved behandlingen av feltet skal man særskilt gjøre oppmerksom på at traktene ved Magnilsjøen (Magnildalen, Magnilsetrene) dels faller inn under 9de felt og dels under Tynsetforretningen av 8de felt. Som følge herav vil kommisjonens avgjørelser for disse trakters vedkommende falle i de respektive forretninger 9de felt og Tynsetforretningen (jfr. trykt rettsbok i 8de felt IV s. 143). Imidlertid har såvel statens som de private parters advokat anmodet om at det som fra partenes side er dokumentert og anført i Tynsetforretningen må bli betraktet som fremlagt også i 9de felt forsåvidt Magnilsjøtraktene angår, se tilførsel i rettsmøte den 15. desember 1927 (utrykt rettsbok).

Ved siden av sin dømmende virksomhet efter høifjellsloven har kommisjonen også i oppdrag å avgi forslag til Justisdepartementet om ordning av inndelingsgrenser (fylkes-, herreds- og sognegrenser) som er omtvistet eller uklare. Under de vidneførsler og

befaringer som er foretatt har kommisjonen også hatt sin oppmerksomhet henvendt på de foreliggende spørsmål om inndelingsgrensene. Disse spørsmål vil av kommisjonen bli særskilt utredet overfor departementet, og de vil i kjennelsen bare bli omhandlet i den utstrekning dette er av interesse for rettsavgjørelsen i feltet.

III. Almindelig oversikt over feltets område. Rettsforholdene i de strekninger som støter til feltet.

Som det fremgår av innledningen, faller yttergrensene for 9de felt sammen med grensene for den del av det gamle Tolga herred som ligger på vestsiden av Glomma. Etter de forandringer i herredsinndelingen som er foretatt ved kgl. resolusjoner av 26. januar 1917 og 9. april 1926, ligger dette område nu i Tolga og Os herreder og — for en mindre del — i Røros landsogns herred. Ved den førstnevnte av disse resolusjoner blev bl. a. Galågrenden overført fra Tolga til Røros herred, jfr. opplysningene herom i innledningen. Denne strekning ligger nu, etterat Røros herred er delt, i Røros landsogns herred. Ved resolusjonen av 1926 blev det daværende Tolga herred delt i to herreder: Tolga, omfattende sognene Tolga og Vingelen, og Os, omfattende Os sogn. Nogen tilsvarende deling av det gamle Tolga prestegjeld er derimot ikke foretatt, og prestegjeldet omfatter således fremdeles sognene Tolga (hovedsognet), Vingelen og Os. Prestegjeldsgrensen faller nu helt sammen med yttergrensen for de samlede Tolga og Os herreder. Derimot var det tidligere — før 1917 — uoverensstemmelse mellom grensene for Tolga prestegjeld og det daværende Tolga herred, idet bl. a. Galågrenden hørte til Røros prestegjeld, men til Tolga herred (og tinglag). Denne uoverensstemmelse blev fjernet ved resolusjonen av 26. januar 1917.

I sammenheng med det som her er nevnt om forandringer i de senere år i den administrative inndeling skal man gjøre oppmerksom på at Tolga prestegjeld (Tolga, Vingelen og Os) i eldre tid inndelingsmessig har hørt sammen med flere andre av bygdene i Nordre Østerdalen. I det 17de og begynnelsen av det 18de århundre var Tolga en del av Tynset (Tønset) prestegjeld og tinglag som i det hele omfattet de nuværende prestegjeld Tynset, Alvdal (undtagen Øvre Foldalen), Kvikne og Tolga (og den del av Engerdal som har tilhørt Tolga, jfr. kgl. res. av 31. desember 1908). Ved reskript av 30 september 1735 blev Kvikne og Tolga utskilt som særskilte prestegjeld (mens Alvdal — Lilleelvedalen — først blev utskilt ved kgl. res. av 10. juli 1862). Det gamle Tynset tinglag forblev udelt helt inn i det 19de århundre. Først ved kgl. res. av 10. juni 1837, jfr. resolusjon av 24. oktober 1838, blev Kvikne og Tolga formelt utskilt som særskilte tinglag.

Efter de foreliggende statistiske opgaver har Tolga og Os herreder et samlet flateinnhold av 2057,85 km.² Av dette område ligger omkring 800 km.² — anslagsvis beregnet efter kartet — på vestsiden av Glomma. Hvad feltets utstrekning angår, kan det område som ligger innenfor de fastsatte yttergrenser, anslåes til mellem 800 og 850 km.² idet den del av feltet som faller innenfor Røros landsogn, anslagsvis utgjør omkring 30 km.².

Bygdene i det gamle Tolga herred ligger i betydelig høide over havet. Efter rektangelkartet er høidetallene ved Vingelen, Tolga og Os kirker henholdsvis 701, 578 og 661 m. Bebyggelsen — den faste bosetning — ligger for en vesentlig del langs Glomma eller i nær forbindelse med hoveddalføret. I Tolga sogn danner Tolgens hytteplass i nærheten av Tolga kirke — hvor Tolgens smeltehytte har ligget — et centrum for bebyggelsen, men til dette sogn hører også dalførene Hodalen (med Holøydalen) og Øversjødalen i traktene østenfor Glomma. Her strekker bebyggelsen sig flere mil sydøstover og henimot Femundstraktene. Sydvest og vest for hovedbygden i Tolga sogn ligger Vingelen hvor bebyggelsen

samler sig om Vingelen kirke som ligger en mils vei vest for kirken i Tolga. Vingelen sogn ligger så godt som i sin helhet på vestsiden av Glomma. Nordvest og nord for Tolga sogn ligger Os herred. Den faste bosetning i dette herred strekker sig fra strøket omkring Vangrøftas utløp i Glomma — O s g r e n d e n — en mils vei innover langs Vangrøfta hvor bygden går under navn av D a l s b y g d e n — et navn som forøvrig i tidligere tider til dels har vært den offisielle betegnelse for hele sognet. På østsiden av Glomma går Os herred frem til Femunden og omfatter her av bebyggede strøk Nørdalen (Nøras dal) og Tufsingdalen. — I G a l å g r e n d e n ligger gårdene i strøket omkring Galåens utløp i Glomma.

Den største del av det område som ligger innenfor feltets yttergrenser er skog- og fjellstrekninger (i Tolga og Os herreder, strekningene på østsiden av Glomma medregnet, var efter den statistikk som foreligger, det samlede areal av innmark i året 1929 omkring 30 km²). S k o g e n er dels barskog, for den største del furu, som vesentlig er å finne i hoveddalføret, og dels lauvskog, mest bjerk, som går langt innover i sidedalene. Det f j e l l som hører til feltet, danner ikke et sammenhengende høifjellsplatå, men er gjennombrutt av flere skogklædde dalfører som skjærer sig langt inn fra hoveddalføret. I den nordøstlige og nordlige del av feltet er fjellet gjennemsåret av de store dalfører K j u r u d a l e n — i den nedre del kalt Hanksjødalen efter Hanksjøene — og V a n g r ø f t d a l e n (Vangrøftas dal). Begge disse dalfører har en frodig vegetasjon og er i dalbunnen og opover sidene for en stor del bevokset med skog (lauvskog og i de nedre deler også furu). I Kjurudalen går skogene gjennom hele dalen — i den øvre del mere spredt — til vasskillet sønnenfor Kjølittjønn og videre over i Kjurudalen i Ålen herred. I Vangrøftdalen strekker skogen sig helt til de innerste forgreninger av dalen. Skogen går her i hoveddalføret like inn til strøket omkring Sättåhaugen (innenfor sammenløpet av Snudda og Østerengbekken) og strekker sig også langt opover langs Tverelven som fra nord faller ut i Vangrøfta.

I den sydvestlige og vestlige del av feltet kommer L o n d a l e n — i den indre del også kalt Mosedalen — inn fra syd. Den gjennomstrømmes av Lona som renner til Tynset og faller ut i Tønna. Likesom Kjurudalen og Vangrøftdalen har Londalen en rik vegetasjon. Lauvskogen strekker sig helt henimot det innerste av dalen sønnenfor Bratthøa (skogen går her lengere innover enn rektangelkartet viser) og går tildels langt op i dalsidene. En sidedal til Londalen på østsiden av denne er O r v i l d a l e n — Orvillas dal — hvor det også er adskillig lauvskog innover i dalen (lenger inn enn det kan sees av rektangelkartet).

Vestenfor Londalen ligger G j e r a s d a l f ø r e, B u s j ø d a l e n og M a g n i l d a l e n. Av disse dalfører som har vesentlig samme karakter som de tidligere nevnte, faller for Busjødalens vedkommende bare en liten del innenfor 9de felt og av Magnildalen bare en del av traktene ved Magnilsjøene (Magnilsetertrakten).

De største sammenhengende fjellstrekninger innenfor feltet ligger i feltets nordlige og vestlige deler. I strøket mellom Kjurudalen og Vangrøftdalen i øst og syd og feltgrensen i nord og vest ligger et område av betydelig utstrekning — fra Kjurudalen til feltgrensen i vest er avstanden omkring 2 mil i luftlinje — som i det store og hele har karakteren av sammenhengende fjelltrakter. I dette område, som ved feltgrensen går over i fjellstrekninger av lignende karakter i Trøndelagsbygdene og Kvikne, ligger fra øst mot vest G a r å h ø g d a, D a l s b u s j ø h ø g d a og Å s l i f j e l l e t, F a l k h y t v o l a, B u h o g n a og F j e l l s j ø h ø g d a og i feltets nordvestre hjørne F o r e l h o g n a som er det høieste fjell i de til feltet hørende strekninger.

I den vestlige del av feltet ligger grensestrøket mot Kvikne som et praktisk talt sammenhengende fjellområde. Det dominerende fjell i disse trakter er B r a t t h ø a som ligger nord og nordvest for det innerste av Londalen. Sydover og sydvestover fra Bratthøa ligger i dette strøk S l e t t h ø a, E v e n t j ø n n h ø, R a v a l d s l e t t f j e l l e t, N o r d r e G j e r s j ø h ø g d a (kartets Rundhøgda 1239 m.) og S ø n d r e G j e r s j ø h ø g d a (øst for Magnilsjøene).

Av andre større fjell og fjellpartier i feltet skal nevnes *T a n g e n* som skyter frem mellom Londalen og Orvildalen som en utløper fra Bratthøpartiet, og — forbundet med Bratthøpartiet ved det lavere fjellområde mellom Vangrøftdalen og de innerste forgreninger av Orvildalen — den brede, flere kilometer lange fjellrygg *L a n g s f j e l l e t* (på rektangelkartet betegnet som Langfjellshogna og s. Langfjellshogna) som ligger østenfor Orvildalen og som mot øst faller utover mot skogtraktene i Tolga og Dalsbygden i strøket omkring Langen sjø.

De fjellpartier som ligger innenfor 9de felt hever sig ikke til særlig store høider, men ligger for den største del under 1200 m. o. h. Enkelte av de høieste partier ligger noget høiere — vel 1200 m. — således Bratthøa og de høieste fjellrygger i partiet nord for Vangrøftdalen, og et enkelt fjell, Forelhogna, når op til 1359 m. Kommisjonen vil i en senere sammenheng, under behandlingen av de enkelte strekninger som hører med til feltet, komme nærmere inn på de topografiske forhold i disse strekninger. Som en almindelig bemerkning om fjelltraktene i 9de felt gjelder det at disse trakter har det for Østerdalsfjellene i det hele karakteristiske preg. Her finnes i det store og hele ikke bratthø eller skarpe fjellformasjoner, men fjellet hever sig i jevne skråninger og ligger selv i de høieste partier som gressklædde eller moseklædde flyer. Bortsett fra Forelhogna, som i de øverste avsnitt er uten vegetasjon, er goldt fjell praktisk talt ikke til å finne innenfor feltet, men fjellstrekningene er så godt som i sin helhet nyttbare til beitebruk, fjellslått og mosetak.

De strekninger utenfor feltet som er umiddelbart tilstøtende til feltets område, faller innenfor følgende herreder: *R ø r o s l a n d s o g n* på strekningen fra Kjølitjønn og sydøstover, *Å l e n* på strekningen fra Kjølitjønn til Forelhogna og *H o l t å l e n*, *S i n g s å s* og *B u d a l* ved Forelhogna (jfr. om grensen mellom Singsås og Budal kgl. res. av 21. oktober 1892). I traktene fra Forelhogna sydvestover er fylkeskartets inndelingsgrenser — som er bestemmende såvel for 9de felts som for det tilstøtende 8de felts utstrekning — avlagt således at grensen mellom Os og Kvikne herreder tar sin begynnelse allerede i Forelhogna (mens Os etter rektangelkartets grenselinjer støter til Budal og ikke til Kvikne på strekningen fra Forelhogna til rektangelkartets Budalstjønn). Etter fylkeskartet støter feltet således til *K v i k n e* herred på hele strekningen fra Forelhogna til Eidsfjellet som er endepunktet for kartets grense mellom Tolga og Kvikne. I strøket fra Eidsfjellet sydøstover er det *T y n s e t* herred som støter til feltet.

De områder av de tilgrensende herreder som støter umiddelbart til feltet har i topografisk henseende vesentlig samme karakter som de til feltet hørende fjellstrekninger. Hvad rettsforholdene i de tilstøtende trakter angår, skal man nevne at *R ø r o s k o m m i s j o n e n* (den i 1875 nedsatte kommisjon til undersøkelse av forholdet mellom Røros kobberverk og staten med hensyn til skogvesenet) har tilveiebragt et betydelig materiale til belysning av eiendomsforholdene bl. a. i det gamle Røros herred. Med hensyn til den strekning som ligger østenfor den gamle grense mellom Tolga og Røros på vestsiden av Glomma (den gamle fylkesgrense som danner grensen for feltet på denne kant) var Røroskommisjonen — som ved sine uttalelser forøvrig må antas fortrinsvis å ha hatt de skogklædde strekninger for øie — av den opfatning at denne trakt måtte ansees som private eiendomsstrekninger, jfr. kommisjonens trykte innberetning s. 31. Under behandlingen av 9de felt har spørsmålet om rettsforholdene i dette strøk ikke vært gjort til gjenstand for nærmere behandling fra partenes side, og efter det som i det hele foreligger har man ikke funnet det påkrevet å foreta nogen prøvelse av det resultat som Røroskommisjonen her er kommet til. På strekningen fra Kjurudalen i øst til Kviknes grense i vest ligger i de herreder av Sør-Trøndelag fylke som støter til feltet, de fra gammel tid administrerte statsalmenninger *H e s j e d a l e n s a l m e n n i n g* i Ålen og Holtålen, *N e k å d a l e n s a l m e n n i n g* i Singsås og *B u d a l e n s a l m e n n i n g* i Budal. Av disse almenninger støter Hesjedalens almenning til feltet på hele strekningen fra Kjurudalen til Forelhogna, mens de to andre almenninger bare støter til i traktene ved Forelhogna.

I traktene fra Forelhogna og sydover støter feltet sammen med kommisjonens 8de grenseoppgangsfelt som bl. a. omfatter de til 9de felt støtende fjellstrekninger i Kvikne og Tynset herreder. For disse strekninger vedkommende har statens advokat nedlagt en almeningspåstand som likesom den tilsvarende påstand i 9de felt er imøtegått av opsitterne i vedkommende bygder. Som det fremgår av innledningen, er de forretninger det her gjelder — Kviknes østfjell og Tynsetforretningen — ennå ikke påkjent av kommisjonen.

IV. Partene og deres påstander.

Ved den innkallelse som efter felttildelingen blev utferdiget av kommisjonen efter høifjellslovens § 4 blev varsel gitt til «enhver som anser sig eiendoms- eller bruksberettiget innen disse strekninger, eller som på annen måte mener sine interesser berørt ved forretningen». I henhold til denne innkallelse har omkring 300 opsittere i Vingelen, Tolga, Os og Galålgrenden avgitt møte under forretningen (se opgavene i dok. 192—195 og dok. 268 over de private parter og de eiendommer de representerer, jfr. advokat Sam. Johnsons bemerkninger til disse opgaver i dok. 191 og 267). Antallet av de opsittere i disse bygder som ikke har møtt under forretningen er ikke opplyst under prosedyren, jfr. i denne forbindelse forøvrig en skrivelse til kommisjonen fra opsittere i Østgårdsgrenden i Os — Østgårds havnelag — av 5. desember 1921 (dok. 167) som man senere skal komme nærmere tilbake til.

Blandt de privat interesserte i feltet er også godseier H. Løvenskiold som eier av Røsjøåsen (Refsjøåsen) i Galåltrakten eller nu lensmann J. Wohlen som Løvenskiold har overdratt strekningen til. I en skrivelse av 14. september 1917 (dok. 79) har godseier Løvenskiold — uten på annen måte å avgi møte som part under forretningen — meddelt at han anser sig eiendomsberettiget til denne fjellstrekning. Fra lensmann Wohlen foreligger tilsvarende meddelelse i en skrivelse av 13. juli 1932 (dok. 291).

De opsittere som har avgitt møte under forretningen, og som den 15. august 1921 fikk bevilling til fri sakførsel, var oprinnelig representert av advokat Verdich Johansen som imidlertid frasa sig hvervet i begynnelsen av 1922. Partiet blev derefter overtatt av advokat Sam. Johnson. Den bevilling opsitterne hadde fått til fri sakførsel blev den 27. mai 1922 inntil videre tilbakekalt (dok. 149—150), men den 22. november 1926 blev bevilling atter utferdiget og gjort gjeldende fra 30. mars 1922 (dok. 268).

Med hensyn til det formelle partsforhold skal man forøvrig gjøre opmerksom på at de herreder som er interessert i de foreliggende spørsmål om inndelingsgrenser, i årene 1917—1919 avgav møte under forretningen ved valgte representanter — to av herredene, Tolga og Kvikne, også ved sakfører — likesom Hedmark fylke møtte ved sakfører under befaringene i 1918. Hverken herredskommunene eller fylket har imidlertid deltatt i prosedyren eller efter 1919 overhodet avgitt møte under forretningene.

Statens advokat har i sitt deduksjonsinnlegg (dok. 84) nedlagt følgende påstand: «At den utenfor bygdens hjemraster liggende utmark anerkjennes som statsalmenning». Den påstand advokat Sam. Johnson på vegne av de private parter har nedlagt, går ut på (dok. 151) «at intet av 9de felts område tilkjennes staten som eiendom, og at opsitterne tilkjennes sakens omkostninger».

Hvad disse påstander i virkeligheten innebærer, vil fremgå av det referat av prosedyren som er gitt i avsnitt XI nedenfor. For oversiktens skyld skal imidlertid alt her nevnes at statens advokat i sine første innlegg har gjort den opfatning gjeldende at grensen mellem de private eiendomsstrekninger og den påståtte statsalmenning i det store og hele må gå efter følgende linje: fra Refsjøåsen langs Langvikbekken til Setersjøen. Videre fra Djupskarbekken over Undliåsen til Undliåsbekken kne, derefter langs denne bekk til Søndre Hanksjøens søndre ende, derfra langs Hangåen og Storbekken til Oltangen, videre derfra i en tunge opover Vangrøftdalen så langt mot nord-nordvest som til Storbekken, den gamle

setervei, Skarvdalsbekken og Storfossbroen på nordsiden og til Skarvåen på sydsiden av Vangrøfta. Videre sydover på vestsiden av Vangrøfta og Langen til Myrengbekken, langs denne til Grundtjønnet. Videre derfra over Milskiftjønn til Olåen og Øvre Tallsjøen. Derfra til Vingelskletten og herfra «i vest-sydvest til et punkt ved Luna».

I sitt fjerde innlegg (dok. 228) har statens advokat gjort en begrensning i sin opprinnelige almenningsspåstand. Han meddeler i dette innlegg — uten at han finner det nødvendig å gjøre nogen endring i den formelle påstand som tidligere er nedlagt — at det offentlige går med på å erkjenne at alle de strekninger av seterskog i Vingelen som blev utskiftet i 1850—70-årene (se avsnitt V, 2), med de setrer og slåtter som ligger innenfor disse strekninger, betraktes som gått over i privat eie.

V. Trekk av Tolgas historie.

1. Bosetningen. Eiendomsforholdene i de bebyggede strøk.

Av bygdene i det gamle Tolga herred er Vingelen og Os (Dalsbygden) de eldste. Om det nuværende Tolga sogn må det antas at bosetningen, bortsett fra Erlien i grensestrøket mot Os, først tok sin begynnelse i årene mellom 1660 og 1670 da Tolgens meltehytte blev anlagt. Og for Galågrendens vedkommende må man efter de opplysninger som foreligger også gå ut fra at bebyggelsen ikke er eldre enn fra annen halvdel av det 17de århundre. Hvor lenge Vingelen og Os har vært bebygget foreligger det derimot ikke sikre opplysninger om.

Om Vingelen sier Rygh (Hedemarkens amt III s. 409) at kirken i denne bygd, som er den eldste i det nuværende Tolga prestegjeld, må antas å ha vært til allerede i den katolske tid. De eldste opplysninger om gårdene i Vingelen foreligger i jordebøker fra 1500-tallet hvor gårdene Vingelen, Åsen og Rød er nevnt så tidlig som i 1520. I Landkommisjonens jordebok av 1661 (dok. 277) er av gårdene i det nuværende Vingelen sogn opført Vingelen, Åsen, Rød, Vangen (to gårder av samme navn) og Seter. Det fremgår av jordeboken at alle disse eiendommer — hvorav enkelte hadde flere opsittere — på denne tid var enten kirkegods eller krongods. Gården Vingelen tilhørte prestebølet, mens de øvrige var krongods. I matrikkelen av 1667 (dok. 45 nr. 1) er opført de samme gårder og dessuten Moen (to gårder) og Rødningen. Matrikkelen viser at kirkegodset omfattet gårdene Vingelen, Seter, Rødningen og de to gårder Moen, mens alt krongods nu var solgt (kongeskjøter blev imidlertid først utstedt i 1668, jfr. dok. 85). At bosetningen i bygden på denne tid var kommet langt utover et nybyggerstadium, får man en tydelig forestilling om efter de opplysninger matrikkelen gir om størrelsen av de forskjellige gårder eller grender. Om Vingelen og Rød anføres det således at Vingelen (med 8 opsittere) har 129 stykker fe og 20 hester, og at Rød (5 opsittere) har 72 stykker fe og 10 hester.

I matrikkelen av 1723 (dok. 278) er av eiendommer i det nuværende Vingelen sogn opført de samme som i 1667 og dessuten gården Østerås. Av denne matrikkel fremgår bl. a. at gårdene nu var noget mere utstykket enn i 1667, at kirkegodset var det samme som tidligere og at ingen eiendom tilhørte kronen.

Om tiden efter 1723 gjelder det at kirkegodset i Vingelen ikke blev solgt før under den almindelige realisasjon av det benefiserte gods i første halvdel av det 19de århundre (jfr. dok. 137—139). Forøvrig er å nevne at det i løpet av det 18de og 19de århundre her som i andre bygder er foregått en sterk utstykning av de eiendommer som står opført i de gamle matrikler.

Hvor langt bosetningen i Os går tilbake i tiden, foreligger det likeså litt som for Vingelens vedkommende sikre opplysninger om. I 1667 fremtrer Os som et særskilt anneks til Tynset prestegjeld, og Rygh antar at her er kommet kirke tidlig i det 17de århundre. Av gårdene i Os er Østgård første gang nevnt i en jordebok av 1520, mens Os, Breen og Nord-

gård er omtalt i 1578, Vangen i 1593 og Ås i 1604 (Rygh). I Landkommisjonens jordebok 1661 (dok. 277) er opført gårdene Breen, to gårder Vangen, Berg, Nordgård, Østgård, Os og Moseng, og jordeboken viser at alle disse gårder tilhørte kronen. Av matrikkelen 1667 (dok. 45 nr. 1) fremgår at gården Os nu var solgt fra kronen, mens de øvrige av de foran nevnte eiendommer fremdeles var krongods. Forøvrig er i matrikkelen 1667 opført flere gårder som ikke er nevnt i jordeboken av 1661. Om disse eiendommer anføres det at de er i privat eie (bortsett fra «Tyvold engesletter» som opplyses å være kongens eiendom — se om disse engesletter nedenfor under Galågrenden). Hvad forøvrig angår de opplysninger som matrikkelen av 1667 inneholder om gårdene i Os, skal nevnes at oppgavene over størrelsen av de forskjellige gårder her, likesom i Vingelen, er av adskillig interesse. Det fremgår av matrikkelen at de største gårder (eller grender) i bygden var Breen med 8 opsittere og en samlet besetning på 133 stykker fe og 24 hester, Os med 8 opsittere og omtrent den samme besetning som Breen, og Østgård med 5 opsittere og en besetning på 56 stykker fe og 11 hester.

Matrikkelen av 1723 viser at alt krongods i det nuværende Os herred på vestsiden av Glomma var solgt på den tid da denne matrikkel blev utarbeidet. Forøvrig er i denne matrikkel optatt endel nye eiendommer, vesentlig på østsiden av Glomma, og det fremgår også av matrikkelen at de gårder som var matrikulert i 1667, har vært gjenstand for endel utstyknig. I tiden etter 1723 har utstyknigen av de oprinnelig matrikulerte eiendommer gått stadig videre, således at antallet av matrikulerte bruk nu er det mangedobbelte av hvad det var i 1723. Hvad ellers angår bosetningen i Os — på vestsiden av Glomma — skal nevnes at gårdene med utgangspunkt i den eldste bebyggelse har gruppert sig i tre hovedgrender, nemlig Breensgrenden med Berg og Nordvangen (de eiendommer som er utgått fra de gamle gårder Breen, Berg og Vangen i Dalsbygden), Østgårdsgrenden (de bruk som er utgått fra Østgård og Nordgård) og Osgrenden (strøket omkring gården Os). Denne grendeinndeling er ikke bare en faktisk gruppering av gårdene nede i bygden, men således som den fra gammel tid har utviklet sig, har de forskjellige grender i adskillig utstrekning også fått sine særskilte interesseområder i de utmarksstrekninger som ligger til bygden.

Om bosetningen i Galågrenden (Galåen og Engan) — som det i denne sammenheng er naturlig å omtale i forbindelse med Os — må det som før nevnt antas at den først har tatt sin begynnelse i annen halvdel av det 17de århundre (etter anlegget av Røros kobberverk i 1644—1646). De opplysninger som foreligger om den eldste bosetning i Galågrenden gir adskillige bidrag til belysning av rettsforholdene i dette strøk på den tid det her gjelder. I det følgende skal derfor bli gjort nærmere rede for hvad disse opplysninger går ut på.

I matrikkelen av 1667 er bare opført én eiendom i denne del av det gamle Tynset tinglag, nemlig Tyvold engesletter som svarer til de nuværende gårder Tyvold eller Engan i Galågrenden. Om disse engesletter sies det i matrikkelen at de tilhører kongen og brukes av Jens Bing på Røros. Engeslettene var skyldsatt i 1663 og bygslet av fogden til Jens Bing som «liggende i Kgl. Maj. almindig» i Dalsbygdens anneks mot Røros (dok. 44 s. 103). Tidligere hadde opsitteren på krongården Vangen i Os hatt disse slätter i bygsel, men han avstod fra bruken «fordi han berattede nogle år ikke at have nydt bruken deraf formedelst nogle av bergbetjentene havde bemægtiget sig det». I 1668 blev Tyvold engesletter solgt ved kongeskjøte (dok. 44 s. 104).

Gården Galåen blev skyldsatt i 1692 (dok. 44 s. 104). Den blev i skyldsetningsforretningen betegnet som «en liden plads» og blev betraktet og behandlet som privateiendom. Det opplyses i forretningen at opsitteren hadde kjøpt plassen av rådmann Jens Bing, og under en skyldsetningsforretning i 1721 over Galåplassene (jfr. nedenfor) sees det å være anført at gården Galåen oprinnelig var en setervoll (dok. 45 nr. 20), men nærmere opplysninger om når eiendommen var blitt bebygget, foreligger ikke.

De opplysninger som forøvrig foreligger om den eldste bebyggelse i Galågrenden gjelder

Galåplassene og Galåvollplass som blev skyldsatt i 1721. Disse opplysninger er for såvidt av interesse som det under skyldsetningsforretningen blev reist tvist om hvorvidt disse plasser lå i kongens almenning eller ikke. I forretningen (dok. 45 nr. 20) heter det at plassene — 3 Galåplasser med ialt 6 opsittere og Galåvollplass med 1 opsitter — er nogen små rydninger og innhegninger som er ryddet og bebygget av verksarbeidere langs åen Galåen hvor en smeltehytte tilhørende kobberverket tidligere har stått. Eierne av gården Galåen — som lå i umiddelbar nærhet av plassene — og eierne av Tyvold engesletter og Røros gård møtte under forretningen og påstod hver for sig å være eiendomsberettiget til plassene idet det anførtes at disse var optatt i vedkommende gårds eiendomsmark. Fogden hevdet derimot at plassene lå i kongens almenning. Heri fikk han også medhold av retten som antok «at stæderne er udi almindingen og et frit herridt beliggende, hvor ingen rett eyere er, og ingen kand være nermere til eyendommen end Kongen». Retten fastslo derfor at plassene skulde «efterdags følge hans Kongl. Maj.t. til fuldkommen eyendomb». Overensstemmende hermed er Galåplassene og Galåvollplass i matrikkelen av 1723 opført som tilhørende kongen, for Galåplassenes vedkommende dog med tilføielse om at eiendomsspørsmålet er under process. Tvisten om eiendomsretten til Galåplassene fikk sin avgjørelse ved dom, avsaugt av sorenskriveren i Solør og Østerdalen den 6. desember 1727 (dok. 45 nr. 23). Det opplyses i denne dom at skyldsetningsforretningen av 1721 var tilsidesatt ved lagtingsdom og overhofrettsdom og at fogden var pålagt å opta saken påny. Under saken, som var anlagt av fogden mot eierne av Rørosgård, fremholdt fogden at grensen mellom Akershus og Trondhjems stifter gikk over Håstene i Glomma, at Galåplassene som liggende sønnenfor denne linje tilhørte det sønnenfjelske distrikt, og at de var beliggende i «deres Kongel. May.st. Alminding til Tøndseth Præstegield». Ved dommen blev plassene tilkjent Rørosgårds eiere. Retten antok at Galåplassene visstnok lå i det sønnenfjelske distrikt og ikke var nogen del av Rørosgård som lå i det nordenfjelske, men at eierne av Rørosgård hade rådet over plassene i over 30 år og at disse derfor efter N. L. 3—12—2 var skilt fra almenningen og hevdet til eiendom.

Av skyldsetningsforretningen av 1721 synes det å fremgå at den tvist om eiendomsforholdet som blev reist under forretningen også gjaldt Galåvollplass som blev skyldsatt samtidig med Galåplassene og som, efter hvad det opplyses i forretningen, tidligere må ha vært seter for gården Møseeng i Os. Imidlertid er denne plass uten forbehold opført som kongens eiendom i matrikkelen av 1723, og i dommen av 1727 om Galåplassene er Galåvollplass overhodet ikke nevnt. Av de opplysninger som forøvrig foreligger fremgår da også at plassene var kongens eiendom i hele det 18de århundre. I 1800 blev med salg for øie foretatt en besiktigelse av eiendommen som under forretningen blev betegnet som «Hans Kongelig Majestæts almindings gård Galåvoldsplads i Dalsbøygden» (dok. 45 nr. 71), og i 1803 blev gården solgt til bygselmannen ved kongeskjøte (dok. 44 s. 114).

Hvad Galågrendens historie i det 19de århundre angår, er i denne sammenheng ingen særlige bemerkninger å gjøre. De nuværende matrikulerte eiendommer i denne grend er såvidt sees alle utgått fra de gårder eller plasser som er nevnt i det foregående. Om den forandring i den administrative inndeling som for Galågrendens vedkommende blev foretatt ved kgl. res. av 26. januar 1917 henvises til fremstillingen i avsnitt I og III foran.

Om bosetningen i Tolga hovedsogn er det på det rene at gården Erlie (tidligere også kalt Haug) i grensestrøket mot Os er eldre enn 1661. I Landkommisjonens jordebok av 1661 er denne gård opført som krongods. Av matrikkelen av 1667 (dok. 45 nr. 1) — hvor gården er opført under Vingelens anneks — fremgår at eiendommen på denne tid var solgt fra kronen. Kongeskjøte til opsitteren blev utstedt i 1668 (dok. 85). I matrikkelen av 1667 er av gårder i det nuværende Tolga sogn ikke nevnt andre enn Erlie, og man må efter de opplysninger som foreligger, gå ut fra at den nuværende bygd fra Erlie og sydover lå som en sammenhengende skogstrekning på den tid — mellom 1660 og 1670 — da Tolgens smeltehytte blev anlagt på vestsiden av Glomma, like ved elven rett overfor det

sted hvor Tolga jernbanestasjon nu ligger (det nøiaktige tidspunkt for smeltehyttens anlegg er ikke på det rene, jfr. R y g h, Norske Gårdnavne III s. 413, og I v a r S æ t e r, Tolgen, s. 14). At denne skogstrekning lå som u o p t a t t l a n d på den tid det her gjelder, kan imidlertid ikke antas. Det er efter det som foreligger visstnok rimelig å gå ut fra at Røros kobberverk da hyttedriften i Tolga blev satt i gang, fra først av handlet ut fra den opfatning at verket kunde råde som det vilde over strekningene omkring smeltehytten. Men en sådan opfatning finner sin likefremme forklaring i den stilling som verket inntok etter bergverksprivilegiene av 19. oktober 1646 (inntatt i Norske Rigsregistranter IX s. 319 flg.). Ved § 1 i disse privilegier var verket tilstått en «cirkumferens» på 4 mil, og ved privilegiens § 4 var strekningene innenfor cirkumferensen «bevilget» verkets partisipanter til «bruk og bygning av hytter og hammer og all annen verkets fornødenhet». En særlig privilegert stilling inntok verket likeoverfor de skoger innenfor cirkumferensen som tilhørte k o n g e n eller k r o n e n, idet intet skulde betales for den bruk som verket her hadde rett til å utøve. Nu var de gårder som lå nærmest ved strekningene omkring Tolgens hytte — Åsen, Vangen og Erlien i Vingelen — krongods helt til ut i 1660-årene, og det trenger da ingen nærmere påvisning at om Rørosverket på denne tid — i årene mellom 1660 og 1670 — har ansett sig berettiget til uten særskilt adkomst å råde over de strekninger det her gjelder, gir dette intet grunnlag for å anta at disse strekninger dengang lå som en uoptatt kongens almenning. Det foreligger da også fra tiden efter anlegget av smeltehytten positive opplysninger som viser at opsitterne på de nærmestliggende gårder, efterat disse var solgt fra kronen, regnet strøket omkring Tolgens hytte som sin eiendomsgrunn, og at også Rørosverkets vedkommende måtte innrette sig derefter. På tinget for Tynset den 13. mars 1689 blev således tinglyst et kjøpebrev av 4. september 1688 fra opsitterne på Åsen, Vangen og Erlien til hytteskriver ved Tolgens hytte Anders Richardsen på den grunn og eiendom han bodde på, med derom liggende plasser som var opryddet av kullbrennere og hyttearbeidere (E. dok. 60 i 10de felt s. 13). I denne sammenheng skal også nevnes at Anders Richardsen allerede før dette kjøpebrev blev utstedt, hadde fått hjemmelsdokumenter fra opsitterne på Østgård i Dalsbygden og Vangen og Erlien i Vingelen på skog- og seterstreknings som han vilde legge til sin gård i Tolga. Den 7. august 1686 blev holdt en skyldsetningsforretning over disse strekninger som var følgende (E. dok. 67 i 10de felt): 1) Øvre Hultdalen, en skogstrekning «som begyndis fra Selie Åsen Kieren (Seljeåstjønn) og I Langen, og Inden for samme schielne Imoed Den gård Røedz Eyendehler». Denne strekning var solgt til Anders Richardsen av opsitterne på Østgård i Dalsbygden. 2) En rekke nærmere beskrevne engesletter som var solgt fra gården Erlien. 3) Seteren Vangsvollen (i traktene ved Letjønnerget, jfr. dok. 45 nr. 22) som var solgt fra Vangen i Vingelen og som av selgeren var betegnet som «min underhavende Odels Setterwold». Hvad særskilt angår skogstrekningen Øvre Hultdalen, fremgår det av skyldsetningsforretningen at Anders Richardsen oprinnelig hadde fått fogdens bygselseddel på bl. a. denne strekning idet han hadde angitt at den lå i kongens almenning. I 1682 hadde han også fått dom for at denne bygselseddel skulde stå ved makt (E. dok. 60 i 10de felt s. 11). Under skyldsetningsforretningen oplyste Anders Richardsen imidlertid at han ikke hadde kunnet beholde skogen i fred, «fordj det iche schal were beliggende udi Kongl. May.s almindig, Mens Were berettiget till Østregården beliggende». Han hadde derfor nu måttet tilforhandle sig skogen fra «ermelte gårds odels Eyere». Fogden gjorde i den anledning opmerksom på at Anders Richardsen den gang da han søkte om bevillingsseddel, selv hadde opgitt at denne trakt lå i kongens almenning. Til dette bemerket Anders Richardsen at han den gang var en fremmed mann på stedet og at han var «derudi ei anderledes undervist».

Det heter i skyldsetningsforretningen at disse strekninger med der beliggende setervoller og engesletter «bør komme Monsr. Anders Richardzen till og under Hans gård som er opbygt på Tolgen». Den gård som det her siktes til, kan ikke være nogen annen enn Tolgen-gård (jfr. E. dok. 60 i 10de felt s. 13) som Anders Richardsen senere — i 1688 — fikk skjøte

på, og som de fleste gårder i det nuværende Tolga hovedsogn på vestsiden av Glomma er utgått fra.

Hvad særskilt angår den del av de nu bebyggede strøk i Tolga som ligger øst for Glomma, foreligger det opplysninger som på en avgjørende måte viser at også denne trakt i den eldste kjente tid har vært ansett som privat eiendomsgrunn. Herom henvises til avsnitt V av kjennelsen i 10de felt hvor det er redegjort nærmere for disse opplysninger (se også bemerkningene nedenfor om de gårder øst for Glomma som finnes opført i matrikkelen 1723).

I matrikkelen av 1723 er av gårder i det nuværende Tolga sogn opført — foruten to gårder i Hodalen — Haug (Erlien) og Tolgengård (den siste med 7 brukere), og på østsiden av Glomma Eide og Øvre, Ytre og Mellem Tolgenslien. Om gården Eide er det opplyst at den blev solgt fra Åsen i Vingelen ved skjøte av 1. september 1688 (dok. 139 i 10de felt), og at kjøperen med tillatelse av Åsens eiere hadde ryddet plassen i denne gårds eiendomsmark. Øvre og Ytre Tolgenslien er nevnt første gang i jordeboken for 1688 (E. dok. 60 i 10de felt s. 12). De er her betegnet som rydningsplasser og opplyses å tilhøre Anders Richardsen. Det fremstiller sig som sannsynlig at også disse plasser omfattes av det skjøte som Anders Richardsen i 1688 fikk fra opsitterne på Åsen, Vangen og Erlien (jfr. foran), men dette kan ikke med sikkerhet fastslås. Hvad endelig angår Mellem Tolgenslien, er denne eiendom nevnt for første gang i matrikkelen av 1723. Den er her opført blandt rydningsplasser som ikke tidligere har vært skyldsatt, og det angis at plassen tilhører kongen. Eiendommen blev solgt fra kronen ved kongeskjøte av 24. juli 1727 (E. dok. 60 i 10de felt s. 22). Om sammenhengen med at denne gård var blitt krongods, foreligger det ingen opplysning.

De opplysninger som foreligger om eiendomsforholdene i Tolga hovedbygd — det bebyggede strøk — i tiden efter 1723 antas ikke å ha nogen særlig interesse for de spørsmål som foreligger for kommisjonen til bedømmelse. Her skal bare nevnes at det i 1728 blev holdt skyldsetningsforretninger over en rekke plasser i strøket omkring Tolgens hytte og at alle disse plasser blev skyldsatt som privateiendom (E. dok. 60 i 10de felt s. 23).

2. Skogen.

Skogstrekningene i de nuværende Tolga og Os herreder lå efter anlegget av Røros kobberverk i midten av det 17de århundre for den største del innenfor verkets 4-mils cirkumferens, og Rørosverket utøvet i kraft av sine privilegier en vidtgående rådighet over den skog som fantes innenfor cirkumferensen. Efter privilegiene av 1646 (jfr. Norske Rigsregistranter IX s. 319 flg.) hadde verket rett til å utnytte alle skoger — også de som var i privat eie — innenfor cirkumferensen såvidt det var nødvendig for verkets drift, og i løpet av en forholdsvis kort tid blev det også hugget så sterkt i skogene at disse blev mere eller mindre ødelagt. Omkring 1750 blev det således offisielt konstatert at skogene omkring Røros på en strekning av 3 mil var nesten aldeles ødelagt og de øvrige sterkt uthugget og ille behandlet (jfr. Røroskommisjonens trykte innberetning s. 10).

Rørosverkets forhold til skogen i T o l g a s o g n har sin egen historie som man nedenfor skal komme tilbake til.

Ved en nærmere gjennomgåelse av skogens historie, forsåvidt den antas å være av interesse for de spørsmål som foreligger for kommisjonen til bedømmelse, vil det være hensiktsmessig å behandle de forskjellige bygdelag hver for sig.

a. Vingelen.

Fra tiden før de store skogutskiftninger begynte i slutningen av det 18de århundre foreligger enkelte spredte opplysninger som ikke er uten interesse ved bedømmelsen av hvad der for skogstrekningenes vedkommende må antas å ha vært den almindelige oppfatning av rettsforholdene i eldre tid. I 1724 blev foretatt en befaring av grensen mellom Tolgengård på den ene og gårdene Åsen og Vangen i Vingelen på den annen side (dok. 45 nr. 22). Den grense som blev opgått, er i den protokollerte forretning beskrevet som en eiendomsgrænse mellom de nevnte gårder. Efter beskrivelsen skulde denne grænse bl. a. gå over nedre Tallsjøen og

frem til Langen sjø. — I 1765 foretok skoginspektør Hummel en fredlysning av den «sameieskov med odelsbønder» som tillå de benefiserte gårder i Vingelen (dok. 45 nr. 41). Fredlysningen var foranlediget ved at opsitterne på disse gårder hadde gjort henvendelse til amtet om at skogene vilde bli ødelagt av odelsbøndene i Tynset prestegjeld og Vingelens anneks «hviss der ey i tiden blev forebyggt, ved at skovene bleve deelte fra hinanden». Bemerkelsesverdige er den beskrivelse som i fredlysningsdokumentet er gitt av yttergrensene for de fredlyste strekninger. Grensen går efter denne beskrivelse fra Kvernbekkroken (ved Glomma) over forskjellige punkter til «gierKrogen og Buesjøwolden, og videre til Søndre Magnilsjøåssen (Magnilsjøosen), så over til Even Kionet og Bratt høa, og derfra tilbake til Wingelsgården og hen til først benæfnte Qvernbeck igien». Som det sees, er «sameieskogen» her beskrevet som strekkende sig helt inn i fjellstrekningene i grensestrøket mellom Tolga og Kvikne. Når skoginspektør Hummel har beskrevet de fredlyste strekninger på denne måte, må en visstnok gå ut fra at han forsåvidt har holdt sig til hvad opsitterne selv hadde opgitt. At hans eget kjenskap til disse trakter har vært mangelfullt, synes å fremgå av en senere skrivelse til Generalforstamtet fra 1769 (dok. 45 nr. 45) hvor han sier at den fredlyste skogstrekning «under et kaldes Bierqvilåsen» (Bjørkvilåsen).

Efterat det i 1774 var sluttet en kontrakt mellom Tynsets og Vingelens almuer om grensen mellom de to bygders skoger (dok. 45 nr. 49), blev den første deling av Vingelskogen foretatt i 1795—1796. De strekninger som ved denne anledning blev utskiftet mellom gårdene er i delekontrakten av 1795 (dok. 45 nr. 69) betegnet som «all bøygdens ejende og hidtil i sameje brugte skove» med undtagelse av «nogle ubetydelige strækninger». Såvidt det kan bedømmes efter de grensebeskrivelser som er gitt i kontrakten, gikk de strekninger som kontrakten omhandler, så langt innover fra bygden som til en linje over øvre Tallsjøen og Vingelskletten, derfra til Store Hundsjøen og langs Hundsjøbekken til dennes utløp i Lona. Alle disse strekninger blev dog ikke fullstendig teigedelt. Om skogstrekningen Åsan sydøst for Nonsvola blev det således bestemt at den skulde tilhøre gården Åsens opsittere som var enig om inntil videre å bruke skogen i sameie til sine setrers behov (dette skogstykke blev ikke delt før i 1849, dok. 101). Og videre blev ikke delt, men fredlyst en som sameieskog betegnet strekning innenfor følgende grenser: Fra Vingelskletten over dalen efter en nærmere beskrevet linje til Kolletvola, derfra efter Bratteggbekken til dennes utløp i Lona, derfra opover langs Lona til Hundsjøbekken, så efter denne bekk til Hundsjøen og fra denne til Vingelskletten. Om denne strekning sier kontrakten at det ikke skal kunne hugges i skogen uten til de der liggende setrers behov. Forøvrig heter det bl. a. at med all den utmark og fjellskog innenfor Vingelsbygdens grenser som ikke er delt eller fredlyst skal det for eftertiden i alle deler forholdes som det tidligere og fra gammel tid har vært i bruk. I kontrakten blev det også bestemt at ingen skulde ha adgang til å overdra sin skog til utenbygdsboende. Skjedde dette, skulde vedkommende skog «tilbagefalde den hele bøygd til sameje».

I 1855 blev påbegynt en minnelig utskiftning av skogstrekninger som tillå Rødsgårdene og endel andre gårder og som på det daværende tidspunkt «ikke var utskiftet av sameiet» («den tiloverhavende sameieskov tilhørende vore gårde»), jfr. dok. 270. Ved denne utskiftning, som blev avsluttet i 1877, blev teigedelt bl. a. skogstrekningene i Milskiftåsen og ved Olaseteren «op til fjellet», i Moseterlien, ved Tangen i Ørvildalen, på østsiden av Londalen så langt nordover som til litt innenfor Mosedalstjønn (jfr. 40. vidne Knut Åsens forklaring) og på vestsiden av Londalen til nordligst på Bjørnåsen. Efterat delingen var utført, gav delingsmennene uttrykk for at den skog som hadde nogen verdi som gjenstand for deling, nu var utparsellert. Tilbake var bare endel ubetydelig bjerkeskog («birkekratt») nordligst i Londalen, men denne «er uten sammenheng og så langt borte at man fant dens deling uhensiktsmessig, hvilket erkjentes av samtlige eiere».

I 1857 blev påbegynt deling av den «sameieskov i fjeldmarken» (bjerkeskog) som tillå Vingelen m. fl. gårder i traktene vestenfor Vingelsbygden og Rødsgårdens skoglinje (dok. 121). Denne deling blev endelig avsluttet i 1872. Den omfattet for de nordligste strøks ved-

kommende bjerkeskogen ved Båvola og i Svartåsen, «Gjerengan» østenfor Gjera, samt Gjeråsen og Busjødalen vestover fra Gjera til Tynsets rådele. Om den sistnevnte strekning sies det i delingsbeskrivelsen at den på den nordlige side grenser mot Magnildalseterens skoglinje «til fjeldet igjen». Forøvrig heter det i beskrivelsen bl. a. at «eftersom enhver part blev delt, fikk enhver lodeier sin teig i samme på den måte som er bestemt . . . . . fra hvilken tid de har betraktet og behandlet de dem tilfaldne teige som sin eiendom, og især i den senere tid have de fleste også . . . . . byttet teige eller lodder forat få sin skov mere samlet».

Ved de to delingsforretninger som blev foretatt fra 1850-årene og utover blev teigedelt all bjerkeskog i Vingelen undtagen skogen øverst i Londalen. I denne strekning blev iverksatt en skogdeling i 1904, altså flere år efter at storskiftet var begynt (dok. 77 s. 42). Etter det som er oplyst av Storskiftekommissjonen (dok. 77 s. 13) var det opsitterne i Rødsgrenden som foretok denne deling, mens opsitteren på Åsen, som hadde (og fremdeles har) seter på Storøivollen i Londalen, ikke blev varslet til forretningen og ikke blev tildelt nogen lodd (jfr. dok. 122).

b. Tolga.

Det er tidligere nevnt at hytteskriver Anders Richardsen i begynnelsen av 1680-årene fikk bygselbrev bl. a. på skogstrekningen Øvre Hultdalen (i traktene mellom Seljeåstjønn og Langen og vestover mot gården Røds eiendeler), idet han overfor fogden anførte at strekningen lå i kongens almenning. Skjønt han også fikk dom for at bygselseddelen skulde stå ved makt, lyktes det ham ikke å få den opfatning respektert at dette var en almenningstrekning. Han måtte kjøpe strekningen av opsitterne på Østgård i Dalsbygden, og i 1686 blev den sammen med seteren Vangsvollen og endel engesletter skyldsatt som liggende til Anders Richardsens gård i Tolga.

Den skogstrekning som blev skyldsatt i 1686 ligger, såvidt det kan sees av de foreliggende opplysninger, utenfor den trakt som senere blev kjent under navnet Tolgens kronskog og som har optatt en vesentlig del av den til Tolga sogn hørende skog på vestsiden av Glomma. Om kronskogens utstrekning henvises til et kart som i 1797 blev optatt av løytnant Oppen i anledning av den nedenfor nevnte prosess som dengang verserte om eiendomsretten til denne skogstrekning (dok. 124). Det fremgår av dette kart at kronskogen, foruten et skogstykke på østsiden av Glomma, omfattet en strekning på vestsiden innenfor følgende grenser: fra Nordfjordbekkens utløp i Glomma efter en nærmere betegnet grense mot gårdene Åsen og Østvangen til nedre Tallsjøens søndre ende og fra Tallsjøens nordre ende over forskjellige punkter østover til Erlimoen. Mot nord og øst støtte kronskogen til strekninger som på kartet er betegnet som «Tolgens bøygealminding». I den forklaring som er påført kartet er disse strekninger også kalt «Tolgens sameye skouge eller bøyge almindinger», og den samme betegnelse er brukt av løytnant Oppen i hans beskrivelse av kartforretningen (dok. 169).

De opplysninger som foreligger om eiendomsforholdet i den eldste kjente tid forsåvidt kronskogen angår, er ikke klare (om kronskogens historie se forøvrig Røroskommissjonens innberetning s. 15 flg. og Ivar Sæter: Tolgen, s. 22 flg.). Etter den grense som i 1724 blev opgitt som eiendomsgrense mellom Tolgengård på den ene og Åsen og Vangen på den annen side (dok. 45 nr. 22, jfr. foran), må en imidlertid gå ut fra at den strekning det her gjelder, på denne tid blev regnet som liggende innenfor Tolgengårds eiendeler. I 1738 lot Rørosverket «innkroner» skogen (se om disse innkroningsforretninger Røroskommissjonens innberetning s. 13 flg.). Mens verket ikke kan sees ved denne anledning likefrem å ha optrådt med påstand om å være eier av kronskogen, synes en slik påstand derimot å være fremsatt under en fredlysningsforretning som efter verkets foranledning blev holdt i 1739 (dok. 91 i 10de felt). Under de stridigheter mellom opsitterne og Rørosverket som denne skogstrekning senere var gjenstand for blev det spørsmål også reist om ikke skogen var kongens almenning. Etterat Rørosverket hadde klaget til Generalforstamtet over at skogen «til uplikt forhugges av de omkring boende bønder», anmodet Generalforstamtet i 1766 skoginspektør Hummel om bl. a.

å avgi erklæring om hvorvidt denne skog var kongelig almenning eller privat eiendom (dok. 284). Hummel avga sin erklæring i skrivelse av 12. desember 1766 (dok. 285), men uten å gi noget bestemt svar på det spørsmål som var forelagt ham. Han sier at «hvad enten bemeldte skov er fuldkommen privat eiendom eller ikke kand jeg ikke med vished sige, som af værket's betientere påståes». Hans nærmere begrunnelse av denne uttalelse går ut på at «det er bekiendt at alle bønder udi Tolgens præstegjæld, såvel selveiere som de der befindende beneficerede gårder, har fælles og uskiftede skove», og at opsitterne på de benefiserte gårder utelukkes fra de innkronede skoger skjønt de ikke har samtykket i innkroningen «så at jeg som for ermelt ikke fordrister mig til at sige at samme indkronede skov omkring Tolgens hytte er privat eiendom». Av sammenhengen synes å fremgå at den tvil skoginspektør Hummel her gir uttrykk for gjelder spørsmålet om kronskogen tilhører Rørosverket med utelukkende eiendomsrett, mens man av hans uttalelser ikke kan slutte noget om at han anser strekningen som kongens almenning hvis den ikke tilhører verket.

Ved kommisjonsdom av 1795, stadfestet ved stiftsoverrettsdom av 1798 og høiesterrettsdom av 1803 blev kronskogen tilkjent Rørosverket som hevdet eiendom (dok. 92 og 93 i 10de felt). Hermed var den gamle konflikt mellem bygden og Rørosverket imidlertid ikke bragt ut av verden. Først i slutningen av det 19de århundre blev tvistighetene bilagt idet opsitterne, efterat en langvarig prosess var pådømt i første instans, blev enig med Rørosverket om å kjøpe kronskogen av verket. Skogen er nu for den største del utskiftet mellem gårdene.

Om skogen i Tolga utenom kronskogen er det oplyst at opsitterne på Tolgensgård og Tolgenslien m. fl. i 1805 foretok en fredlysning av «de vore påboende gårde underliggende skov og udmarker på begge sider Glommen elv, fra al hugst og brug av uberettigede» (dok. 60 i 10de felt). I fredlysningsdokumentet som blev tinglyst i 1817, blev uttalt forutsetningen om at «skoven og udmarken» skulde deles mellem gårdene. En slik deling blev også foretatt og delingsforretningen tinglyst i 1823 (E. dok. 75 i 10de felt). I delingsforretningen heter det at «underskrevne jord og skoveiere» i minnelighet har utskiftet «al vor hidtil i fælledskab eiende . . . . skov og udmark» i den «østre alminding» (på østsiden av Glomma) og den «vestre alminding» (på vestsiden). Av dokumentet fremgår at skogen på østsiden blev delt i 143 teiger og på vestsiden i 134 teiger, men dokumentet inneholder ingen angivelse av teigegrenser eller yttergrensene for den strekning som blev delt (jfr. de for Storskiftekommissjonen meddelte opplysninger om denne skogdeling, dok. 122).

Om de skogutskiftninger som er foretatt i Hødalen og Høløydalen henvises til fremstillingen i 10de felt.

c. *Os (Dalsbygden) og Galågrenden.*

Fra året 1709 foreligger opplysning om en rettssak mellem opsitterne på Breen på den ene side og opsitterne på Østgård, Nordgård, Os og Vangrøften (Berg) på den annen side om hugst i traktene omkring Seljeåstjønn (dok. 45 nr. 14). Saken var anlagt av opsitterne på Breen som mente at den strekning hvor de innstevnte hadde hugget, tilhørte Breen i henhold til en grenseopmerkning eller «innpæling» med «kronede» furutrær som i 1686 var foretatt av direktøren for Røros kobberverk. De innstevnte hevdet på sin side at den omtvistede strekning var sameie for samtlige gårder. Saken endte med at partene blev forlikt om en eiendomsgrense på grunnlag av den gamle grenseopmerking, dog således at de innstevnte skulde ha sine setervoller og slåtter som før i den til gården Breen hørende skog.

Likesom i Vingelen tok de store skogdelinger sin begynnelse i Os og Dalsbygden i 1790-årene. Ved kontrakt av 18. juli 1791 (dok. 45 nr. 62) blev skogen delt mellem de tre hovedgrender Breen (med Nordvangen og Berg), Østgård (med Nordgård) og Os. Av kontrakten, som betegner sig som gående ut på deling av gårdenes «fælleds skov» og som henviser til «de fordeele som flyder af sameie skoves uddeling», fremgår at delelinjen mellem Breen og Østgård skulde begynne nordligst i Djupskårbekken. Derfra gikk den over høieste Undliåsen og efter en nærmere beskrevet linje over på den annen side av Vangrøftdalen og frem til et punkt i Høltaldalen (rektangelkartets Hødalen), «Høltaldalskloppen». Efter kon-

trakten skulde den skog som lå på nordre og vestre side av denne linje tilhøre Breengårdene, mens Østgård og Nordgård skulde ha skogen på den søndre og østre side. Grensen mellom Østgård og Os begynte i nord ved Langvikbekkens utspring (ved Refsjøåsen — på det nyeste rektangelkart er Langvikbekken kalt Nordstubekken), fulgte denne bekk til dens utløp i Setersjøen og gikk over en rekke nærmere angitte punkter til Høltalskloppen.

Om den del av skogen som blev utlagt til Østgård og Nordgård heter det i delekontrakten at opsitterne innbyrdes er blitt enig om å dele sin felles skog i teiger, men at det vil bli vanskelig og for vidtløftig å beskrive i kontrakten hver enkelt teigs delemerker og beliggenhet. Etter de opplysninger som ellers foreligger må en gå ut fra at denne teigedeling også blev gjennomført på denne tid. For Storskiftekommissjonen har således Ole N. Østgård opplyst (dok. 122) at da man i 1791 fikk den store hovedinndeling av skogen, blev den hoveddel som var tildelt Østgård, straks delt i teiger mellom mann og mann. Denne deling omfatter hele Østgårds skogtrakt, «altså til grensen mot Breen mellom Vangrøfta og Langen og til nordvest i Djupskåren (Stiftelsesengenes linje) samt strøket omkring Sandtjønnene i Østgårdstrakten».

Med hensyn til den skog som ved kontrakten av 18. juli 1791 blev tillagt Breen med Nordvangen og Berg blev en særskilt delingskontrakt inngått den 20. juli samme år (dok. 45 nr. 63). I denne fastsettes det først at delet mellom Bergs skog på den ene og Breen og Nordvangens på den annen side skal gå etter en linje fra høieste Nonsåsen, derfra til Blester-tjønn og derfra til fjells. Derefter deles Breens og Nordvangens skog i følgende hoveddeler: 1) Rablien, omfattende skogen på vestsiden av Vangrøftdalen. 2) Lilleåsen. Som vestgrense for denne del er angitt Vangrøftas østlige bredd og som østgrense en linje fra Hagebroen over høieste Lilleåsen «like til fjells». 3) «Ohlen». Vestgrensen for denne del faller sammen med østgrensen for Lilleåsen, og østgrensen følger Hangåen til Storbekken og derefter langs bekken «like til fjells». 4) Langryåsen som mot vest støter til den foregående del og mot øst til grensen for Østgårds og Nordgårds skog (beskrevet i den før nevnte kontrakt av 18. juli 1791). I kontrakten heter det videre at disse 4 hoveddeler igjen er utskiftet mellom de enkelte opsittere og «at vi nu således ere aldeles udskiftede af sameie med hverandre».

Om den teigedeling som er omtalt, men ikke nærmere beskrevet i kontrakten av 20. juli 1791, virkelig fant sted på denne tid eller først på et noget senere tidspunkt, er ikke helt på det rene. Under en kartforretning som blev holdt i 1830 til bruk for en åstedssak, anlagt av opsitterne på Breen, Nordvangen og Berg mot lensmann Skogstad i anledning av gården Osmoens seterbruk i Vangrøftdalen (dok. 45 nr. 89) blev det opplyst av saksøkerne at de «for 11 à 12 år siden» hadde utskiftet i minnelighet skogen på begge sider av Vangrøftelven. Hvordan det i virkeligheten forholder sig med tidspunktet for den teigedeling det her gjelder, er det imidlertid uten betydning å søke fastslått. Av interesse er derimot de nøiaktige opplysninger som kartforretningen av 1830, i motsetning til delekontrakten av 1791, gir om vestgrensen i Vangrøftdalen for den strekning som var teigedelt mellom gårdene. Herom heter det i forretningen at skogen er utskiftet «østenfra og vestover til åen Skarva eller Skarvdalsåen på sydvestre side av Vandgrøftelven og til Skarvdalsbekken på nordøstre side av Vandgrøftelven. Vinterveien fra svingen på Vandgrøftelven nedenfor Storfossen forbi Fossbakvollen til Skarva-å er skjelnet mellom den delte skog og sameien» (jfr. det situasjonskart som blev optatt under forretningen, dok. 45 nr. 90). Om strekningene vestenfor og nordenfor grensen for den utskiftede skog heter det i kartforretningen at det her «hvad skoven angår fremdeles er fællesskab for samtlige citanter». Dette «fællesskab» er ellers i forretningen betegnet som «citanternes sameieskov» og som strekninger hvor citantene har «udøvet deres sameiendomsret».

Opplysningene i kartforretningen av 1830 om grensen for den utskiftede skog i Vangrøftdalen faller i det vesentlige sammen med det som i et møte i Storskiftekommissjonen i 1906 blev opplyst av de tre menn som møtte fra Dalsbygden (dok. 122). Etter hvad disse uttalte, går yttergrensen for det teigedelte strøk etter en linje fra Halt-Erikrabben langs Bjrndalen til Skarva «og videre efter Skarva og Snudda til Vangrøfta», og på nordsiden av Vangrøfta

fra Storfossbroen efter en liten bekk op til og senere langsefter den gamle setervei fremover Brøttet til Storbekken og efter denne til fjells (se også de forklaringer som under behandlingen av feltet er avgitt av 24., 25. og 28. vidne og som går ut på at skogen fra gammel tid er teigedelt til Fossbakken og Storbekken).

Efter det som blev oplyst for Storskiftekommissjonen i det nevnte møte i 1906, blev skogen i Kjurudalen samtidig med teigedelingen i Vangrøftdalen delt inntil en linje «langs Storbekken fra Oltangen ned til Hangåen og fra søndre Hanksjøen langs Undliås- (eller Storry-) bekken og fra dennes kne til Østgårds skoglinje i Undliåsen».

Som tidligere nevnt blev det i kontrakten av 20. juli 1791 fastsatt at grensen mellom Bergs skog på den ene og Breen og Nordvangens på den annen side skulde gå efter en linje over Nonsåsen og Blestertjønn til fjells. I 1793 blev tinglyst en ny og mere utførlig kontrakt mellom opsitterne på disse gårder (dok. 45 nr. 66) om utskiftning av gårdenes «sameie udi skov og mark». Efter denne kontrakt skulde Bergsgrendens skog mot vest gå til fjells og på de andre kanter være begrenset ved en linje over Blestertjønn og Nonsåsen til et punkt ved Vangrøfta, derfra langs Vangrøfta til Langsåens utløp i denne, derfra efter Langsåen til Langen, videre efter Langen, over Grundtjønnene og efter nogen ryer eller slåtter sønnenfor disse til grensen mot Rød i Vingelen. I kontrakten heter det forøvrig bl. a. at «dog bliver fieldene herfra (d. v. s. fra utskiftningen) aldeles undtagne der endnu som forhen bliver udeelt». Om teigedeling mellom de enkelte opsittere i Bergsgrenden er intet nevnt i kontrakten. Derimot er det oplyst for Storskiftekommissjonen av Peder S. Grue (dok. 122) at «skogen i Langslien fra Myrengebekken nordover, samt skogen omkring Gruben og Berg inntil Breens skoglinje der går fra Vangrøfta over Nonsvola, Blestertjønn og nordenfor Flovollene op i Langrabben, blev teigedelt allerede i 1790-årene, idet der avdeltes samtidig setersskog både for Nordervollene og Djupsjøvollene. Senere teigedeltes også disse seterskogstykker mellom setereierne. I 1860 teigedeltes skogen på Milskiftåsen fra Myrengebekken til Vingelens skoglinje, hvorom thl. kontrakt». Den kontrakt det her siktes til, må være en i 1864 tinglyst overenskomst av 24. og 31. oktober 1863 om skifte av «sameieskoven på Milskiftåsen» (dok. 46 nr. 165). Om Bergs skog på Milskiftåsen henvises forøvrig til en i 1837 inngått kontrakt om grensen mot Rødsgrendens skog og mot seterstrekningen Buhaugen i Tolga (dok. 97).

Om den teigedeling av skogen i Vangrøftdalen og Kjurudalen (Hanksjødalen) som blev foretatt i 1790-årene eller noget senere er det som tidligere nevnt oplyst at den i Vangrøftdalen gikk så langt innover som til Skarva og Skarvdalsbekken og i Hanksjødalen så langt som til en linje fra Oltangen langs Storbekken til Hangåen og fra søndre Hanksjøen langs Undliåsbekken. For Vangrøftdalens vedkommende blev det i 1879 inngått en overenskomst mellom opsitterne på Breen, Nordvangen og Berg om «bytning av almindings-skogen» vestenfor og nordenfor de fra gammel tid utskiftede strekninger (dok. 46 nr. 184). Denne overenskomst gikk ut på deling av seterskogen i 4 hoveddeler som setereierne i følgende setergrender «er eiere av»: 1) Bergs-Skarvdalen 2) Storvoll-lie og Dalvollene 3) Storbekkdalen, Brøttet og Mastukåsen og 4) Kløftåsen. I overenskomsten er grensene mellom disse seterskogstrekninger innbyrdes nærmere beskrevet, og det synes av beskrivelsen bl. a. å fremgå at de setereiere som opprettet dette dokument ikke har ment å legge nogen seterskog til setergrenden Sättåhaugen som heller ikke er nevnt i dokumentet (setereierne i Sättåhaugen, som var opsittere i Osgrenden, var ikke med på delingskontrakten — jfr. opplysningene i dok. 122). Om yttergrensene — mot nord og vest — for de strekninger som er omhandlet i overenskomsten, heter det bare at setereierne «er eiere av skogen» (eller «bytter til seterskog») så langt som det er nødvendig for seterbruken. Av kontrakten fremgår forøvrig at det var meningen at seterskogen innenfor de nevnte 4 hoveddeler skulde «byttes og tildeles» hver enkelt setereier ved en etterfølgende forretning i marken. Efter de opplysninger som blev meddelt under det før nevnte storskiftemøte i 1906 (dok. 122), er det imidlertid på det rene at en slik teigedeling aldri er blitt gjennomført, og det fremgår også av disse opplysninger at den deling som er omhandlet i overenskomsten av 1879, heller ikke er blitt anerkjent fra alle hold.

Også for Kjurudalens vedkommende blev det i 1879 oprettet en kontrakt, undertegnet av opsitterne på Breen og Nordvangen om «bytning av almindingskogen», d. v. s. den skog som lå nordenfor de fra gammel tid utskiftede strekninger (dok. 46 nr. 184). Ifølge denne kontrakt skulde skogen på begge sider av Hanksjøen og Kjurua teigedeles således at enhver seter blev tillagt en skogteig i forhold til brukets matrikkelskyld. Denne teigedeling skulde iverksettes samme år. Etter hvad det fremgår av en påtegning fra 1886 på kontrakten, ser det ut til at en slik deling mellom setereierne også blev foretatt. Påtegningen går nemlig ut på at setereierne i mai 1886 trådte sammen «for påny å underhandle om skogbyttet i Kjølådalen» (Kjurudalen) «da nogen anket over misligheter ved det 1879 foretagne bytte». Man blev enig om at skogdelingen skulde «oversees påny», og tre av setereierne blev valgt til å utføre dette arbeide. Fra to av disse menn foreligger en udatert beretning (i sin tid fremlagt for Storskiftekommisjonen) om resultatet av dette arbeide (dok. 46 nr. 196). Der heter i dette dokument at setereierne på et møte i 1886 valgte tre menn til «å bytte seterskogen . . . . . således at hver setereier fikk sitt eget stykke av skogen». Beretningen går ut på at seterskogen i Kjurudalen — i dokumentet også kalt «almindingskogen» eller «almindingen» — blev delt så langt nordover som til bekken fra Storskaret (Røbergbekken) på østsiden og til Sjøfram-enget på vestsiden. Skogen fra denne linje og «nord til stiftsdelet» blev holdt utenfor delingen, idet denne skog antokes å ville gå med til slåttebruket i dette strøk, d. v. s. i de såkalte Røroseng tilhørende opsittere i Galåen og Røros (jfr. de for Storskiftekommisjonen i 1906 meddelte opplysninger om skogdelingen, dok. 122).

Om den teigedeling i Kjurudalen som er foretatt av opsitterne på Breen og Nordvangen er det på det rene at dens gyldighet er blitt bestridt — foruten av det offentlige som hevder at strekningen er statsalmenning — av opsitterne i Østgårdsgrenden som ikke har deltatt i skogdelingen og ingen teiger har fått tildelt. Se således opplysningene for Storskiftekommisjonen, dok. 122, og skrivelse fra styret for Østgårds havnelag av 5. desember 1921 (dok. 167).

Den skogstrekning som ved tre-delingen i 1791 (dok. 45 nr. 62) blev tillagt gårdene i O s g r e n d e n blev ved en delingskontrakt av 1796 (dok. 45 nr. 70) utskiftet mellom opsitterne med undtagelse av en seterskogstrekning «mellem Anvisåsen og Klåtten ud ad Hølt-dalen». I kontrakten heter det at opsitterne er blitt enig om å utskifte mellom gårdene «våres hidtil i sameie eiede skove og uindhegnede marker». Utskiftningsfeltets yttergrenser er utførlig beskrevet, og etter denne beskrivelse blev grensen regnet å gå fra Lillegrunden i Glomma over forskjellige punkter til Fjellsjøens søndre ende, derfra til nordligst på Refsjøåsen og fra denne — i grensen mot Østgårds skogtrakt — etter Langvikbekken til Setersjøen og videre over forskjellige punkter til Høltaldskloppen. Det fremgår av kontrakten at teigedelingen for den største del var foretatt på den tid da kontrakten blev oprettet, men at den ennå ikke var så fullstendig gjennomført at den kunde beskrives. Nogen senere beskrivelse av delingen er heller ikke kjent, men det er under enhver omstendighet på det rene at utskiftningen er gjennomført for meget lang tid siden. For Storskiftekommisjonen er det således opplyst (dok. 122) at skogen såvel i Osåsene (sønnenfor Vangrøfta) som i Ostrakten (nordenfor Vangrøfta) har vært teigedelt mellom mann og mann så langt nulevende minne rekker, og at brukene har fått sig tildelt både hjemskog og seterskog.

Hvad endelig angår de skogtrakter som ligger østenfor Osgrendens skog og hører til Galå g r e n d e n, er det på det rene at disse er utskiftet mellom gårdene for lang tid siden. De delingskontrakter som er avsluttet mellom opsitterne er ikke fremlagt under behandlingen av feltet, og kommisjonen har etter omstendighetene heller ikke funnet en sådan dokumentasjon påkrevet.

I forbindelse med den oversikt som er gitt i det foregående skal tilslutt nevnes at S t o r s k i f t e k o m m i s j o n e n har gitt uttrykk for den opfatning (se dok. 77 s. 10 flg.) at de skogbevokste områder av storskiftefeltet under hensyn til de forskjellige trakters karakter og beliggenhet og til de stedfunne skogdelingens betydning kunde deles i tre klasser: den

egentlige hjemskog, den fra eldre tid delte seterskog og de skogområder «som ennå henligger uten gyldig teigedeling». Til den egentlige hjemskog regnet Storskiftekommissjonen skogen i følgende havnelagsområder (etter den av kommissjonen planlagte havnelagsordning — jfr. de som dok. 19 og 266 fremlagte karter hvor havnelagsområdene er betegnet ved romertall): Åsan (X), Kverndalen (VIII), Vangsåsen (XIII), Tolgens hjemtrakt (XIV), Osåsene (XVII), Ostrakten (XVIII), Galåtrakten (XIX), Østgårdsåsene (XX), Østgårdstrakten (XXI) og de til Dalsbygdens gårder nærmest støtende trakter i Holla, Lilleåsen, på Ryene, Breens-trakten mellom Vangrøfta og Langsåen samt for gårdene Bergs og Grubens vedkommende trakten fra Myrengbekken i syd til en linje Langrabben—Nonsvola i nord.

Til «den fra eldre tid delte seterskog» regnet Storskiftekommissjonen den skog i Vingelen som blev teigedelt i 1850—1870-årene, nemlig havnelagsområdene (se kartene dok. 19 og 266) Rødslie (IX), Olåtrakten (XV), Ørvildalen med Londalens østside (VI), Svartåsen med Londalens vestsida (II), Langseteren (I), Lien-Lonsjølien (III), Søndre Berget (IV), Nordre Berget og Mosterlien (V) samt slåttetrakten Busjødalen-Gjera (XI). For Dalsbygdens vedkommende regnet Storskiftekommissjonen til skogområder av den her omhandlede art Milskiftåsen mellom Myrengbekken og Vingelen sogns skoglinje (teigedelt i 1860-årene), og i Vangrøftdalen og Kjurudalen de utenfor «den egentlige hjemskog» liggende strekninger som — sammen med hjemskogen — blev teigedelt på grunnlag av tre-delingen i 1791. Til «seterskogen» henførte Storskiftekommissjonen således ikke bare de strekninger som først blev delt fra 1850-årene og utover, men i Vangrøftdalen og Kjurudalen også en del av de trakter som blev teigedelt ved de eldste utskiftninger (i 1790-årene eller muligens noget senere).

Som strekninger av seterskog liggende «uten gyldig teigedeling» anså Storskiftekommissjonen Nordre Londalen (omhandlet i delingskontrakt av 1904, jfr. ovenfor) og de strøk i Vangrøftdalen og Kjurudalen som ikke blev gjort til gjenstand for deling før i 1879 eller senere, nemlig Berg-Skarvdalen og Storvoll-lie (i havnelagsområde XXIV), Sattåhaugen (XXV), Kløftåsen med Falken (XXVI), Mastukåsen (av XXVII), Gammelsetertrakten (XXVIII) og Kjurudalen.

Om den bruk som skogen har vært gjenstand for særlig for seterskogens vedkommende henvises til fremstillingen nedenfor under behandlingen av de enkelte trakter.

3. Fjelltraktene.

Kommissjonen skal i et senere avsnitt gå nærmere inn på de opplysninger som foreligger om fjellbruken i eldre og nyere tid i hver enkelt av de trakter som faller inn under statens almenningspåstand. I sammenheng med fremstillingen i det foregående skal her gis en foreløbig oversikt over opplysningene om den rådighet befolkningen i disse bygder fra den eldste kjente tid og senere har utøvet i fjelltraktene. Til disse trakter regner man da ikke bare de strøk som kan betegnes som høifjellsstrekninger i snevreste forstand, men også de dalfører som skjærer sig inn i fjellet og som i adskillig utstrekning er bevokset med skog. Om de skogdelinger som er foretatt i tidens løp og som også berører disse trakter, er talt i det foregående.

Av den oversikt som tidligere er gitt over bosetningens historie fremgår det at bebyggelsen i det nuværende Tolga hovedsogn (og i Galågrenden) ialfall for den alt overveiende del ikke går lenger tilbake i tiden enn til annen halvdel av 1600-tallet. Derimot er Vingelen og Os eldre bygder uten at det overhodet kan fastslås noget om hvor gamle de er. De positive opplysninger som foreligger om Vingelen og Os fra tiden før 1660-årene er imidlertid sparsomme. De gir ingen klar forestilling om forholdene i disse bygder i tidligere perioder og gir således heller ikke virkelige holdepunkter for en bedømmelse av rettsforholdenes utvikling. Det gjelder derfor også om Vingelen og Os at vårt sikre kjennskap til bygdens historie ikke går lengere tilbake enn til annen halvdel av det 17de århundre.

Så langt tilbake i tiden som vår virkelige kunnskap om forholdene i disse bygder imidlertid strekker sig, så langt tilbake går også de opplysninger som foreligger om fjellet i eldre

tid. Og det kan på grunnlag av disse opplysninger fastslåes at fjelltraktene på den tid det her er tale om — annen halvdel av det 17de århundre — var gjenstand for utnyttelse, ikke bare til jakt og fangst, men til seterbruk, fjellslått og mosetak. Allerede av de forholdsvis sparsomme opplysninger som matrikkelen av 1667 (dok. 45 nr. 1) inneholder fremgår bl. a. at gårdene i Os hadde setrer og engeslåtter (markeslåtter) i Galådalen, Djupskårene, Kjurudalen, Vangrøftdalen, Høltaldalen og Langsfjellet. Under flere gårder er opført fiskeri «i almindingen» og under gården Breen fiskeri i Forelsjøen. Ved gårdene i Vingelen er opført setrer og engesletter i Langsetertrakten, Lonsjølien og Olåtrakten. Under gården Åsen er opført en engeslåt i Hodalen på østsiden av Glomma. Om fiskeri er det ved flere gårder i Vingelen nevnt at gården har fiskeri «i almindingen» eller «i fieldene». Bemerkelsesverdig er det at gården Vingelen opføres med fiskeri bl. a. i Siksjøen (i Tufsingdalen), «Narven» (Narsjøen i Nørdalen) og Magnilsjøen («af gammelt i Magnild siøen oc Narven»).

Av andre opplysninger som foreligger fra det 17de århundres annen halvdel fremgår det at den bruk bygdefolket på denne tid utøvet i fjelltraktene ikke var begrenset til de strøk som er nevnt i matrikkelen av 1667. Av en rettssak fra 1681 (dok. 45 nr. 2) sees det således at to opsittere i Vingelen på denne tid lå i tvist om retten til en markeslåt ved Gjera elv. I 1687 blev holdt en besiktigelsesforretning over den benefiserte gård Vingelen (dok. 45 nr. 5), og det blev under denne forretning bl. a. konstatert at gården hadde markeslåtter ved Magnilsjøene og i Busjødalen. Av en rettssak fra 1702 (dok. 45 nr. 10) fremgår forøvrig at gården Vingelens opsittere hadde slåtter også i helt andre og fjerntliggende trakter, nemlig i Nørdalen på østsiden av Glomma (jfr opplysningene ovenfor om Vingelens fiskeri i Siksjøen og Narsjøen). Fogedregnskapene for 1686 og 1687 viser at gården Rød i Vingelen hadde slåtter i Ørvildalen og Londalen (dok. 44 s. 25). I 1707 fikk samtlige opsittere på Rød fogdens bygselseddel på Londalens slåtter fra «Svart Aassrop» (Svartåsrabben) til «brat-Øen» (Bratthøa) «hvilche engeslåtter de til forn hafver haft i bøxel, og stedze under deris gaard verit brugt» (dok. 45 nr. 12).

Uten at det i denne sammenheng er nødvendig å gå nærmere inn på de opplysninger som fra den eldste tid foreligger om fjelltraktene, kan det efter det som her er nevnt fastslåes at så godt som alle de trakter hvor fjellbruken idag utøves blev brukt av bygdens befolkning også i den tid vi her har for øie, tiden mellom 1650 og 1700. Dette gjelder således Gjera-Busjøtrakten, Magnilsjøtrakten, Londalen, Ørvildalen, Vangrøftdalen, Kjurudalen og traktene øst for Kjurudalen.

Blandt de opplysninger om fjellbruken som foreligger både fra denne eldste tid og fra det 18de og 19de århundre inntar det stoff som omhandler markeslåtterne eller engeslettene en bred plass, og innenfor dette stoff trer for de eldste tiders vedkommende opplysningene om bygsling av markeslåtter sterkt i forgrunnen. Med disse bygslinger henger det slik sammen at det i tiden fra 1670-årene til de første år efter 1750 var praksis i Østerdalen og særlig i de nordre Østerdalsbygder — det gamle Tynset prestegjeld — at folk fikk bygselseddel av fogden på markeslåtter og derigjennem skaffet sig en adkomst til uforstyrret besiddelse og bruk av slåttene. Denne bygselpraksis, som fra det offentliges side er hevdet å være et avgjørende almenningsbevis, skal det senere bli gjort nærmere rede for. Her skal bare nevnes at antallet av bygselledler som i denne periode blev utstedt på strekninger i de forskjellige slåttestrøk i Tolgabygdens fjelltrakter, er meget betydelig, og at bygslingene her som overalt ellers i Østerdalen hørte fullstendig op i 1750-årene uten senere å bli gjenoptatt.

Hvad markeslåttenes historie forøvrig angår, er det bemerkelsesverdig at slåttene, særlig i tiden efter bygslingenes ophør, har vært gjenstand for en livlig omsetning og således har vært behandlet som selvstendige eiendomsgjenstander, ikke bare som tilliggelser til bestemte gårder. De har vært overdratt fra den ene gård til den annen, ikke bare innenfor vedkommende grend eller bygd, men også utenfor, og de har endog vært solgt til folk som ingen gård

har hatt. I denne sammenheng skal nevnes at det fra 1870-årene foreligger en opplysning om antallet av de markeslåtter i Os og Vingelen som på den tid ikke kunde ansees som tilliggende nogen bestemt seter eller nogen bestemt gård. I en skrivelse til Indredepartementet av 31. desember 1874 (dok. 47) opplyser utskiftningsformann Th. Rønnow — efter undersøkelser han hadde foretatt i anledning av den ansøkning som dengang forelå om nedsettelse av en storskiftekommissjon — at det av denslags markeslåtter fantes minst 67 i Dalsbygden og minst 138 i Vingelen. Han uttaler videre at slike markeslåtter i langt høiere grad enn setren har vært gjenstand for avhendelse til menn utenfor havnelagene, således i Vingelen særlig til menn fra Tolga og i Dalsbygden til menn i Osgrenden eller på gårdene østenfor Glomma, ja ofte endog til Rørosinger. «Det er ikke uantagelig», tilføier han, «at deslige markeslåtter hyppig utgjør en manns eneste jordeiendom».

Allerede i omfanget av det dokumentmateriale som foreligger om markeslåtterne ligger et vidnesbyrd om den rolle slåttebruket i fjelltraktene har spillet i disse bygder fra gammel tid. Et direkte uttrykk for en vurdering av markeslåttenes betydning foreligger fra 1700-tallet i en skrivelse fra foged Christensen til Rentekammeret av 11. mai 1765 (E. dok. 60 i 10defelt s. 42). I denne skrivelse, som har forholdene i Tynset, Tolga og Kvikne for øie, sier fogden bl. a. at de fleste høibygslinger har vært brukt under matrikulerte gårder, og at de «nu dertil er så nødvendige at om de derfra blev adskilt, en sådan gård i sig selv da neppe for det halve af værdien kunde takseres». Den samme opfatning har foged Christensen også senere gitt uttrykk for, i en skrivelse til Generalforstamtet av 5. september 1767 (dok. 45 nr. 43). Her heter det bl. a. at «de fleeste af disse høe bøxlinger ere i sig selv af meget ringe betydenhed, men formedelst den trang som beboerne af disse sogne (d.v.s. Tynset, Tolga og Kvikne) haver til engeland, eller så kaldet foring, ere samme for itzige brugere høyst nødvendige, så at neppe deres gårders drift uden hines hielp kunde fortsettes».

Av de opplysninger som fra senere tider foreligger om betydningen av fjellslåtten og fjellbruken i det hele skal nevnes en uttalelse av den i henhold til loven av 17. august 1818 nedsatte distriktsmatrikuleringskommissjon for Tolga. I dennes forhandlingsprotokoll (dok. 289) heter det bl. a. efterat kommissjonen har omtalt at korn og poteter praktisk talt ikke kan avles i disse bygder: «Desmeere legger Tolgens thinglaug vind på hø-avlen og fædriften, hvorfor og indbyggerne for at fremme denne sidste, med besværlighed i de omkringende bjerge og fjelde, adspreed hist og her, hvor nogen anledning gives, samt på havende sæterløkker, sanke og samle vinter-føde for kreaturene ved marke- og myrslåtter, mosesankning, bar, løv og riis til føde for qvæget, hvorved den største deel af vinter-næringen haves».

At markeslåtterne har bevart sin betydning helt op til nutiden — om det enn kan være tilfellet at forholdene i nyere tid tildels har vanskeliggjort utnyttelsen av dem — er fullt på det rene efter de opplysninger som fremgår av Storskiftekommissjonens forhandlinger (se således dok. 152) og av de vidneforklaringer og erklæringer som foreligger for Høifjellskommissjonen. Disse opplysninger er det mest hensiktsmessig å gjennomgå, i den utstrekning det er nødvendig, under behandlingen av de enkelte fjelltrakter. Til belysning av i hvilken utstrekning de trakter det her gjelder faktisk er tatt i bruk til markeslåtter skal imidlertid nevnes at antallet av slåtter i disse trakter, efter en opplysning som er gitt av Storskiftekommissjonens formann (T. R. I s. 6), andrar til henved 3000. De under storskiftet utarbeidede detaljkarter (dok. 155—165) viser også at det i Londalen er praktisk talt sammenhengende slåttestrøk helt inn til Bratthøa, i Vangrøftdalen helt til dalens innerste forgreninger og i Kjurudalen like til Kjølitjønn. Her skal fremheves at det område som i almindelighet betegnes som en markeslåt eller et engeslette sjelden utgjør et sammenhengende slåtteland. Det er oftest tilfellet at engeslettet omfatter en forholdsvis betydelig strekning, hvor slåttelandet ligger som spredte flekker eller strimer av gresslende, mens en vesentlig del av det terreng som ligger innenfor engeslettets grenser er optatt av skog eller mosefjell. Engeslettene er i regelen ikke inngjerdet.

De opplysninger som fra gammel tid foreligger om **seterbruket** er forholdsvis spar-

somme. I matrikkelen 1667 (dok. 45 nr. 1) er setrer opført under de fleste av gårdene, og som setertrakter nevnes strøket øst for Kjurudalen, Kjurudalen, Vangrøftdalen, Høltaldalen, traktene under Langsfjellet, Erliseteren, Olåtrakten, Lonsjølien og Langseteren. I matrikkelen 1723 er det ved de fleste gårder anført at gården har seter, men ikke i noget tilfelle med angivelse av seterens beliggenhet. Annet dokumentstoff som gir opplysning om setrene i det 17de og 18de århundre foreligger det meget lite av. Dette finner sin naturlige forklaring i at setrene ikke har vært gjenstand for bygsling og i langt mindre utstrekning enn slåttene for særskilt omsetning, og mangelen på dokumentstoff gir derfor intet grunnlag for en formodning om at seterbruket i disse bygder i gammel tid har vært av underordnet betydning. Derimot må en etter de opplysninger som ellers foreligger gå ut fra at behovet for seterbeiter i eldre tid, da bygdenes befolkning var vesentlig mindre enn nu og gårdene mindre utstykket enn nu er tilfellet, blev tilfredsstillet uten at det var nødvendig å søke så langt bort fra bygden som til alle de strøk hvor det nu er setrer. Det er nemlig på det rene at de av de nåværende setrer som ligger lengst borte fra bygden først er anlagt i det 19de århundre. Dette gjelder således om Falksetrene og Såttåhaugen i Vangrøftdalen, setrene i Nordre Londalen og Magnilsetrene. De trakter det her er tale om lå imidlertid ikke unyttet inntil setrene blev bygget der. I alle disse strøk var det markeslåtter fra gammel tid, og det er disse slåtter som likefrem har dannet grunnlaget for anlegget av de nye setrer. Til opplysningene herom og om seterbruken i det hele skal man komme nærmere tilbake under behandlingen av de enkelte trakter. Det samme gjelder opplysningene om *m o s e t a k* i fjellet. Disse opplysninger foreligger vesentlig i vidneforklaringer og erklæringer som er avgitt under behandlingen av feltet.

Om *j a k t* og *f i s k e* i de til disse bygder hørende fjellstrekninger foreligger ikke mange opplysninger fra gammel tid. Som før nevnt er det i matrikkelen 1667 anført ved flere gårder at gården har fiskeri «i almindingen», eller «i fioldene», og under gårdene Breen og Vingelen er opført fiskeri henholdsvis i Forelsjøen og Magnilsjøen. Av dokumenter som omhandler *j a k t e n* i disse fjelltrakter kan nevnes et dokument, tinglyst 21. juli 1800 (dok. 94) om fredlysning av fjellene i Kvikne, Vingelen, Dalsbygden, Budalen og Soknedalen bl. a. mot rensdyrjakt, drevet av «uberettigede personer fra andre bøygder». De opplysninger som forøvrig foreligger om jakten er i det vesentlige tilveiebragt ved vidneforklaringer og erklæringer avgitt under behandlingen av feltet. De går ut på at jakten har vært drevet fritt av bygdefolket, også etter jaktloven av 1899, men at det i nyere tid tildels er kommet i bruk at havnelagene har leid bort jaktfelter i de trakter hvor setrene ligger, således i Øvre Londalen og Ørvildalen. Til opplysningene om jakten skal man senere komme tilbake forsåvidt de antas å ha nogen interesse for den foreliggende avgjørelse.

I det foregående er ikke nærmere omtalt hvordan de forskjellige bygdelags bruksutøvelse i eldre og nyere tid har fordelt sig på de fjelltrakter som ligger innenfor feltets område. I så henseende er forholdet det at det er Vingelen og Os som fra den eldste kjente tid har hatt i bruk den alt overveiende del av de strøk det her gjelder, og disse bygder har delt fjelltraktene mellom sig etter den naturlige grense som skillet mellom Lonas og Vangrøftas dalfører danner — se den anneksgrense mellom Vingelen og Os som er inntegnet på de foreliggende karter og som i det store og hele gir et riktig bilde av hvordan fjellbruken har fordelt sig mellom bygdene.

Fra Tolga sogn har derimot de strøk på vestsiden av Glomma som kan betegnes som fjelltrakter ikke vært brukt uten i meget begrenset utstrekning. Dette finner sin likefremme forklaring deri at Tolga som før nevnt ikke blev ryddet før i annen halvdel av det 17de århundre — efterat Tolgens hytte var anlagt i 1660-årene — mens Vingelen og Os var eldre bygder som på denne tid utøvet en sådan rådighet over traktene i vestfjellet at det nye bygdelag var utestengt fra disse. Befolkningen i Tolga måtte under disse forhold søke til strekningene øst for Glomma for å kunne tilfredsstille det vesentlige av sitt behov for markeslåtter og mosefjell, likesom mange setrer også blev anlagt i disse strøk. På vestsiden av Glomma var Tolgas opsittere henvist til de forholdsvis begrensede hjemtrakter som mot vest strakte

sig til strøket mellom Tallsjøen og Langen sjø, jfr. den i en tidligere sammenheng nevnte grenseoppgangsforretning av 1724 mellom Tolgengård, Åsen og Vangen (dok. 45 nr. 22). Innenfor dette område har opsitterne i Tolga fra gammel tid hatt seterbruk, og i tidens løp er det også kommet noget lengere mot vest med sin bruk enn tilfellet var i den eldste tid. I 1840 blev således en del av Rødsgrendens sameieskog i Milskiftet solgt til gårder i Tolga, og det sies i kontrakten at disse gårder hadde kjøpt setervoller av Røds opsittere «for omtrent 30 år siden» (dok. 98). Og ved et forlik av 6. august 1847 (dok. 46 nr. 136), som bragte til avslutning en rettssak mellom Vingelsbøndene og opsitterne i Tolga om grensen for havning og mosetak i Langsfjellet (dok. 46 nr. 131), blev Tolgas opsittere erkjent berettiget til å bruke traktene i Langsfjellet så langt mot vest som til en nærmere beskrevet linje fra Budalstjønn og sydover til et punkt i Storhogna. Lengere mot vest er Tolgingene, efter de opplysninger som foreligger for kommisjonen, ikke kommet, bortsett fra bruken av slåtter som er særskilt erhvervet innenfor de andre bygders slåttetrakter. Det er derfor også bare for et meget begrenset områdes vedkommende at opsitterne i Tolga overhodet berøres av den almenningspåstand som er nedlagt, jfr. opplysningene i et tidligere avsnitt om de av statens advokat antydede grenser for en statsalmenning i 9de felt.

VI. Historiske opplysninger om almenningsforhold i Østerdalen i det 17de, 18de og 19de århundre. Særlig om embedsmessige uttalelser og forføininger

Som nevnt i foregående avsnitt inneholder matrikkelen av 1667 — hvorav avskrift er fremlagt i 9de felt forsåvidt de daværende Vingelen og Os annekser angår — ved flere gårder en bemerkning om at gården har fiskeri «i almindingen». Hvilke forestillinger man her har forbundet med begrepet «alminding», gir opplysningene i matrikkelen imidlertid ingen anledning til å fastslå. At spørsmålet om tilværelsen eller utstrekningen av er «kongens almenning» i de forskjellige bygder har gitt anledning til nærmere undersøkelse eller overveielse under matrikuleringsarbeidet, er det intet holdepunkt for å anta (jfr. Aubert Bidrag til kunnskap om almenningene, utgitt ved G. Tank 1917, s. 25).

I en forestilling av 23. september 1673 (gjengitt i dok. 49 s. 24—25) rettet foged i Solør Odalen og Østerdalen Steinkul en forespørsel til statholderen om almenningsforholdene ider han henviste til at landsloven ikke sier noget bestemt om hvor langt fra gårdene almenningene skal strekke sig. Uten å nevne bestemte distrikter i fogderiet gjorde han bl. a. oppmerksom på at de som hadde kjøpt jordegods av kongen, mente sig berettiget «tilligemed almindingen» til «alt det som ligger 1 mil fra gården». Andre, sier fogden, «foregifuer och påståer at der, hvor cronen ingen gårder og gods sig tilholder, der bereignis ingen almindingen». Der resolusjon som statholderen (Gyldenløve) fattet i anledning av denne forespørsel (dok. 49 s. 25) gikk bl. a. ut på at «såsom det siunis at vehre en vedtegt at tilholde sig een miils påløb udi almindingen, erachter jeg at det ichun kand vere till sætterboell, fæbed och nødtøftig hugst til husenis reparation, item brendeweed och giærdefang och ey till uloulig tømmer hugst». Denne resolusjon blev tinglyst på tingene i Østerdalen — på tinget for Tynset preste gjeld den 17. desember 1673 (dok. 49 s. 25). Om forståelsen av resolusjonen har arkivkonsulent Tank uttalt (dok. 49 s. 25—26) at den «er forstått slik at de deler av almenningen de lå lengere borte enn 1 mil fra gårdene, måtte kunne bortbygges av fogden uten at de tilstøtende gårder på grunn av sin bruksrett hadde rett til å protestere derimot. All tømmerhugs i almenningen uten tillatelse var derimot ulovlig hvad enten skogen lå kortere eller lenger borte enn 1 mil». En sådan fortolkning av resolusjonen av 1673 synes også å ha adskillig tilknytning i resolusjonens ordlyd. De opplysninger som foreligger for kommisjonen syner imidlertid å vise at den forestilling om milegrensens betydning for rettsforholdene som man finner vidnesbyrd om i embedsmessige erklæringer og rettssaker fra tiden efter 1673, mer eller mindre klart har gått ut på at denne grense skilte mellom bøndenes eiendomsmark o

en tilstøtende almenning. Da således foged Steinkul — som selv hadde foranlediget resolusjonen av 1673 — i 1678 fredlyste almenningsskogene i Elverum (dok. 49 s. 27), gikk han såvidt det kan sees ut fra denne opfatning. I forbindelse med fredlysningen gjorde han nemlig «forbud på hvad sagtømmer almuen eller andre der i bygden kunde hå hugget over deres påboende gårdes rette tilliggende udrasteie som kan være over 1 mils vei fra deres gårder beliggendes». Den samme opfatning — at bøndenes eiendom strakte sig en mils vei fra gårdene — er også senere kommet til uttrykk, således i en skrivelse fra holtzførster i Solør og Østerdalen Kyhn til Generalforstamtet av 26. november 1767 (Tank: Om betydningen av ordet bygdealmenning, s. 86—87). Det heter her bl. a. at «de nærmest ethvert sogn beliggende skogstrekninger, 1 mil at regne fra gårdene, anser jeg for bøndenes selveier-sameieskoge».

I 1670- og 80-årene foretok foged Steinkul flere fredlysninger av almenninger i Østerdalen, således i 1677 i Tynset prestegjeld, i 1678 i Elverum og i 1680 i Åmot prestegjeld. I 1685 blev på tingstedene i Østerdalen fredlyst kongens almenninger og de skoger som hørte til det geistlige benefiserte gods (dok. 49 s. 27—28). Bortsett fra hvad ovenfor er nevnt om at fredlysningen i Elverum henviser til milegrensen, foreligger ingen opplysning om at disse fredlysninger inneholdt nogen nærmere angivelse av hvor grensene for almenningene skulde gå.

Av de opplysninger som forøvrig foreligger fra slutningen av det 17de århundre skal nevnes en skrivelse fra Gyldenløve til foged Heide av 16. januar 1697 (dok. 45 nr. 6) om almenningene i Elverum og Åmot. Det fremgår av denne skrivelse at endel plasser og seterskoger i Elverum og Åmot («Østerdalens almenning», jfr. dok. 45 nr. 7 og 9) tidligere av kongen var solgt til Gyldenløve, som hadde overdratt dem videre til Madame Toller. Nu hadde Gyldenløve imidlertid innløst dem for igjen å frigi dem til almuen beste «som tilforn», og han anmodet derfor fogden om atter å ta disse plasser og skogstrekninger i besiddelse på kongens vegne.

Ved matrikuleringen i 1723 var det i instruksens av 21. juli 1721 pålagt kommissærene «at indføre vores almindinger, fiskerier og deslige herligheder» (Aubert, Bidrag s. 27, og G. Tank, Særskilt skyldsetning av almenninger, s. 39). I matrikkelen er for Østerdalen opført følgende særskilt skyldsatte kongealmenninger (Aubert, Bidrag s. 30): i Elverum prestegjeld almenningen ved Osen sjø «såvidtsom til Elverum sogn henhører», i Åmot prestegjeld Almennings-Atnedalen og almenningen ved Osen såvidt den var brukt av almuen i Åmot sogn. Nogen Rendalens almenning er ikke opført under Åmot — som dengang omfattet Rendalen — og under Tynset prestegjeld — som dengang omfattet de senere Tynset, Alvdal (undtagen Øvre Foldalen), Kvikne og Tolga prestegjeld — er ingen skyldsatt almenning nevnt. Å merke er dog at Tufsingelvens fiskeri er særskilt opført i Tynset som kongens eiendom, med bruksrett for «en stor del av Tøndset almue» (dok. 278). Og videre har matrikkelen såvel for Tynset som for Elverum og Åmot en særskilt fortegnelse over engeslåtter som er «udi alminding beliggende» og er bortbygset «af fogden på Hans kongl. Maj.^{ts} vegne». I fortegnelsen for Tynset (dok. 45 nr. 21) er opført mellom 40 og 50 bygslinger med nærmere angivelse av engeslåttenes beliggenhet. En flerhet av disse engeslåtter lå i strekninger som hørte til det senere Tolga prestegjeld på begge sider av Glomma. Til de opplysninger som foreligger om slåttebygslingenes historie skal man senere komme tilbake i et særskilt avsnitt.

Ved de auksjoner over almenningene som blev påbegynt i 1726 (Aubert, Bidrag, s. 5—24) blev de foran nevnte almenninger i Elverum og Åmot opbudt til salg, men salgene blev stanset i henhold til den almindelige bestemmelse som ved reskript av 25. oktober 1726 blev truffet om at almenningene skulde forbli usolgt. Det kan her fortjene å nevnes at denne almindelige bestemmelse var foranlediget nettop ved en henvendelse fra Østerdalen. To østerdøler, den ene fra Elverum, den annen fra Åmot, reiste til Kjøbenhavn og innleverte til kongen en forestilling fra bøndene i Elverum og Åmot av 4. september 1726, jfr. Aubert, Bidrag, s. 9—10. — I Tynset prestegjeld var Tufsingelvens fiskeri solgt til Røros verks participantskap, og også dette salg blev omgjort, jfr. reskript av 9. november 1726 om at også fiskevatnene skulde forbli usolgt (Aubert s. 20).

I 1734 rettet den skog- og sagbrukskommission som var nedsatt i 1726